БҮГҮ ЧУРТТАРНЫҢ ПРОЛЕТАРИЙЛЕРИ, КАТТЫЖЫҢАР!

1925 чылда үндезилеттингеи

ШЫН

1965 ч. ЯНВАРЬ 24 ВОСКРЕСЕНЬЕ № 19 (6038).

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

Өртээ 2 көп.

НАЙЫРААЛДЫГ БЕСЕДААЛАР

ВАРШАВА. (СЭТА). Варшава керээзиниң киржикчилери күрүнелерниң Политиктиг консультативтиг комитединиң хуралы-биле хөлбаштыр Польша Улус Республикада туруп турар, СЭКП ТК-ның бирги секретары Л. И. Брежнев болгаш СЭКП ТК-ның Президиум кежигүнү, ССР Эвилелиниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы А. Н. Косыгин олар январьның 21-де болгаш 22-де ПКАП ТК-ның бирги секретары Владислав Гомулка-биле болгаш ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, Польша Улус Республиканың премьер-министри Юзеф Циранкевич-биле ужурашкан болгаш беседалар ыглыгланган.

Совет таладан беседаларга киришиннер болза: СЭКП ТК-ның секретары Ю. В. Андропов, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң Даштыкы харектер министри А. А. Громыко, СЭКП ТК-ның кежигүнү, ССРЭ-ниң намгалал министри, Совет Эвилелиниң маршалы Р. Я. Малиновский.

Польша таладан — ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ПКАП ТК-ның секретары Зенон Клишко, ПКАП ТК-ның Политбюро кежигүнү, национал намгалал министри, маршал Мариан Спыхальский.

Эш хуузунуң хүндүлээчел байдалынга эрткен беседаларның чорудулгазында ажы-дүжүм ийи партияларның болгаш чурттарның аразында харылзаалардың айтырыгларының талазы-биле санал-онал солчулгазы болган.

Колхозчулар— артельдиң ээлери

Республиканың колхозтарында өрткен ажыл-агый чылының түңнелдерин үндүрүп турар. Колхозчулар боттарының соңгуп алганы баштаар чердериниң ажылын хандыр чугаалажып көөр, ревизия комиссияларының илеткелдерин дыңнаар болгаш ниитиниң ажылының улам ыңайгы хөгжүлдезиниң перспективаларын тодарадыр ужурлуг отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдар республикада ам эгелеп турар.

Отчёттуг азы отчёт-соңгулдалыг хурал — артельдиң амыдыралынга улуг болуушкун. Ындыг хуралды хоомай белеткел-биле эвес, бүгү талазы-биле эки хынамчалыг белеткел-биле, чыл түңнелдерин чугаалажырынга, келир үеде күүседир планнарны ажылдап кылырынга бүгү колхозчуларның идепкейлиг киржилгези-биле эрттирер ужурлуг. Колхозчулар — артельдиң ээлери, а ниити хурал—коллективтиг ажыл-агыйны эргелеп башкарарының дээди органы болур. Ол органның хүлээп алган шиитпирлери болза дараазында отчёттуг чылда колхозтуң ажыл-чорудулгазының программазы ол. Ол программаны ажылдап кылырынга колхозчуларның киржилгези улам идепкейлиг, оларның чогаадыкчы инициативазы улам калбак болган тудум-на, колхоз бүдүүргелгезин өстүрериниң планнары улам тодаргай болгаш олар чедиишкининг күүсединнер.

Калбак демократия — колхозтарның амыдыралының хажыдып болбас хоойлузу. Партия биле чазак колхозтарга ажыл-херекти коллективтиг эргелеп башкарарының демократтыг чүрүмүн деткип, хөгжүдүп турар. Ниитиниң ажыл-агыйындан хөй продукцияны, хөй орулгаларны алыр дээш, бүдүүргелгени боттары планнаар, көдээ ажыл-агый культураларының тарылгаларын канчаар таарыштыр чорударын, кандыг малды өстүрериң боттары шиитпирлээр эргени колхозчуларга тывыскан.

Амгы хуралдарга чыл отчёттарын чугаалажырда, эрткен ажыл-агый чылының соруглалары канчаар күүсеттингенил, чеди чылдың планының күүселдези кандыгыл, кандыг курлавырлар чедир ажыглаттынмайн барганыл, артельдиң организас-ажыл-агыйын быжыдар дээш баштаар чер, ооң кежигүннери канчаар ажылдааныл, удуртулганың деңнели кандыгыл дээрзин бүгү талазы-биле коптарып көөр болгаш ам чаа ажыл-агый чылында чедип алыр соруглаларже кол кичээнгейни салыр. Эрткен чылын республиканың колхозтарының хөй кезии мал чемнерин чедир белеткеп албаан, мал ажылы хожудап турар болгаш чеди чылдың планынга он-он муң баш мал четпейн турар, чер ажылының культуразы чавыс, хөй ажыл-агыйлар эрткен чылын барык дужут албаан. Ындыг хожудаашкынны ажып эртер төлээде, көдээниң ажыл-пшчилери хөй соруглаларны шиитпирлээр апаар.

Моон ужурунда колхозтарга отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдарның ужур-дүзээзи улуг. Партия организациялары болза шөлдерниң болгаш фермаларының продуктулуун бедидер, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрериң өстүрер, ооң бот-үнезин чиигедир, колхозтарның экономиказын быжыдар дээн ышкаш соңгаарлаттынмас айтырыгларны шиитпирлээринче колхозчу массаларның чогаадыкчы идепкейин көдүрүп үндүрер ужурлуг.

Ынчаар эрткен отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдар, олардың шиитпирлери эки түңнелдерни бээр ужурлуг. Сөөлгү хаш чылдарда Барыын-Хемчикте «Большевик», Бии-Хемде «Хадың», Каа-Хемде «Совет Тыва» болгаш өске-даа чамдык колхозтар экономика талазы-биле хожудап келген. Эрткен чылдың түңнелдери-биле алырга, «Большевик» колхоз мурнакчыларның одуруунче бүзүрелдиг бар чыдар, а өскелери мурнуку байдалындан улуг ыраваан. Моон ап көөрге, оларга эртип турган отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдар ажыл-агыйның хожудаашкынының ханы анализин кылбайн, ооң канчап уштунарының аргазын тып шиитпирлевейн, чок болза үндүрген шиитпирлерни боттандырар дээш тодаргай хемчеглер албайн турганында деп тайылбырлаза чогуур. «Большевик» колхозтуң баштаар чери болгаш партия организациязы чыл отчёду эртери билек, канчаар ажылдаза чогуурул дээр дугайында тодаргай хемчеглерни ажылдап кылган, колхозчуларның санал-оналын деткээн, оларның идепкейин көдүрген, материалдыг сонуургалдың принцивин барымдаалаан. Ынчангаш бүгү колхозчулар ажыл-агыйны сегидер, мурнакчыларның деңнелинге чедер деп, чаңгыс дай соруглалыг ажылдааннар. Ооң түңнелинде колхоз сегип келген.

Чамдык колхозтар, чижээ, Каа-Хем районда «Бурунгаар», «Октябрь 30 чылы», Улуг-Хемде «Х Улуг хурал», «Күш-ажылдың хостуу» болгаш ооңдаа өскелер чыл отчёттарын чыл бүру чугаалажып турза-даа, көскү өскерлиишкиннер, чаа түүлдер көзүлбес, ол-ла шиинде туруп турарлар. Амгы хуралдар болза чыл бүрү эрги байдалын дапкырлаар чоруктан чайлаар, чаа чылда колхозтуң ажыл-агыйы, колхозчуларның амыдырал деңнели бир янзы өскерилген турарын чедип алыр соруглаға салыр ужурлуг. Мал болгаш чер ажылын канчаар чорударын, чаа чүнү кызза экил дээр дугайында көдээ ажыл-агыйның түскай эртемден бүрүзү хуралга бодамчалыг кылган планныг келири чугула.

Ам болур отчёттуг болгаш отчёт-соңгулдалыг хуралдарның ажыл-ижи бедик деңнелге эртери партия организацияларының талазындан колхозчу массаны канчаар эвилелдээнинден, оларның идепкейин канчаар көлүргенинден хамааржыр. Бо хүннерде көдээниң ажыл-пшчилеринге малды кыш ажырарындан, часкы тарылгага белеткелден чугула соругла чок. Чамдык черлерде малдың хорамчага таваржып турарын, сүт саалдазы кызырлып турарын соксадыр, фермаларга чемгерилгени экижидер, саваннары болгаш концентраттарны малга белеткеп бээр, одарда малларның одарладыышкынын болгаш немелде чемгерилгезин экижидер, малдың чаш төлүн бүрүн камгалап алыр, малчыннарның амыдыралыныче чогуур кичээнгейни салыр; техника септелгезин бедик шынарлыг чорудар, үреэзиннерни чажар шынарынга чедир арыглаар, өдек сөөртүлгезини организастаар, четчир санныг механизатор кадрларны белеткеп алыр — бо айтырыглар колхозчуларның хуралының төвүнге турар ужурлуг.

Таңды районнуң «Совет Россия» колхозунда часкы хову ажылдарынга техника септелгези бүрүн чоруп турар. Септекчилерниң аразында мурнакчылар хөй. Ылаңгыя И. Ензак биле И. Шалимовтуң звенозу үш «Беларусь» тракторну холдан үндүр септээш, ам дөртку трактортну септеп эгелээн.

ЧУРУКТА: И. Ензак биле (солагай талазында) И. Шалимовтуң септелгеде ажылдап турары.

Фото С. Феоктистовтуу.

Малчыннарның коданнарынга

Совхозтуң дирекциязының, партия, профөвилел организацияларының төлөөлекчилери чүс ажыг кодан малчыннарга баргаш, совхозтуң ажыл-агыйының эрткен чыл дургузунда түңнелин таныштырган, амгы болгаш моон соңгааргы соруглаларны тодарадып чугаалааннар. Ындыг беседаларның чоруттунганыбиле чергелештир малды хүр кыш ажырарының хемчеглери алдынып турар. Чаа ажыл-агый чылында күш-ажылчы чедиишкинниг болур дээш хойжулар социалистиг хүлээлтелерни алган. Чижээ, Долаан Көкоол чүс хойга онаштыр чүс хураганны менди алырын, хөй бүрүзүнден 3 кг дүктү кыргыырын хүлээн-ген.

Малчыннарның ортузунга агитасмассалыг ажылды калбартпышаан, администрация, хөй-ниити организациялары оларның амыдыралынга дузалажыр талазы-биле алаан хемчеглерни алган. Чаа чыл эгелээнинден бээр үр болбаан.

Мал ажылының талазы-биле 1965 чылда чедиишкиннерлиг болурун күзээн телеграммаларны 60 ажыг малчыннарга дирекция, хөй-ниити организациялары чоруткан. Элээн хөй малчыннар күш-ажылчы чедиишкиннери-биле аңаа харыылаан болгаш малдың кышкы ажаалдазын күштелдирген. Улуг-Хемде «Улуг-Хая» совхозтуң ажылчыннарының, малчыннарының школа назыны четпээн болгаш сески класска чедир өөренип турар уругларына дирекция, ажылчын комитеди өртектиг белектерни берген, чаа чылдың эгезинде 7 кезек черге ёлкаларны организастаан, совхоз төвүнге чүгүну кылып тургускан. Аңаа түгле уруглар эвес, харын улуг кижилер безин чүгүлап турганнар.

О. ТАВАА.

Кыйгырыгны деткивишаан...

Мал бажын өстүрериңге, ооң продуктулуг чоруун көвүдериңге эрткен чыл көк-тейжилерге эң таарымчалыг болган. План ёзугаар күрүнеге 150 тонна сүттү салар тургаш, ону 223 тонна кылдыр күүсеткен. Бир саар инектен 1400 литр сүттү саар ужурлуг тургаи. Херек кырында ону 1640 литрге чедирген.

Үстүнде бижиттинген саннар «Көк-Тей» совхозтуң коммунистиг күш-ажыл коллективи дээш демисежип турар төп сүт-бараан фермазының кижилериниң кызымак күш-ажылын хереченип турар-дыр. Фермага чеде берген дижи ол улуг эвес коллективтиң шудургу ажылдап турарын дораан өскерип каар. Чижээлээрге, Ондар Анай-Көктү ап көрээлиңер. Ол хөй чылда саанчылап келген. «Мурнакчы саанчыга» деп вымпелди 1964 ажыл-агый чылының иштинде кымга-даа бербейн бижыг түдүп келген. Чыл түңнелин үндүргеш көөрге, эш Анай-Көк бир инекке онааштыр 1963 литр сүттү саап алган болган.

Ирина Ондар, Нина Звездина, Тамара Кавай-оол дээш өске-даа саанчыларның күш-ажылының көргүзүү өөрүнчүг. Инек бүрүзүнден олар ортумаа-биле 1850—1662 литр сүттү сагганнар.

Көк-тейжилер эрткен чылдың түңнелин чоокта чаа үндүргеш, 1965 чылда чаа соруглаңы салган. Алган хүлээлгезинде малчыннар мынчаар бижээн: немелде деңзини улам нөвүдетпишаан, бода малдың баш санын өстүрер, сүттүң ниити бүдүүргелгезин 480 тонна чедиргеш, ооң 350 тонназын күрүнеге дужаар. Ол болза планнан 30 тонна хөй болур.

Ферма ажылдакчылары зоотехниктиг өөредилгеге боттарының билиин бедидерин, депшилгелиг чаа чүүлүн шиңгээдип алырын, мал чеминиң белеткелинге идепкейлиг киржирин, кажаалар иштин арыг тургузарын, суур чаагайжыылгазынга салыышкынын киирерин хүлээңгеннер. Ферма ниитизи-биле бир инектен 1800 литр сүттү саарын шиитпирлээн.

Ферма коллективиниң ниити хуралынга саанчы Анай-Көк сөс алгаш мынча дээн: — Арыг-үзүүчүлерниң кыйгырыы бисти күш-ажылче улам соруктырып турар-дыр. Бо чылын бир инектен-не 2300 кг сүттү саарын хүлээнгеш, кожавыста «Тиилелге» совхозтуң төп сүт-бараан фермазының саанчызы Апрель Ондарны чарышка кыйгырар мен.

Комсомолчу Ондар Бичии-уругнуң чугаазындан каш одургуну киирери база артык эвес.

— Мен эрткен чылын бир инектен 1650 кг сүт саар дээн хүлээлгемни 1860 кг кылдыр күүсеткен мен. Бо чылын ооң хөйну саарының аргазы бар. Электриглиг саалда аппараның биске тургускан соонда ажыл чиигээр. Ынчангаш 2100 кг сүттү бир инектен саарын хүлээнгеш, кады ажылдап турар эжим Н. Звездинаны социалистиг чарышка кыйгырдым.

Инектен-не 2200 кг сүттү саап алырын Ирина Ондар, Татьяна Ондар, Мария Албажакова, Тамара Бавай-оол база өскелер-даа хүлээнген. Бызаа ажаакчылары, инек кадарчылары база чаа соруглаңы салганнар. Көк-тейжилерниң алган хүлээлгелери бедик. Ону күүседирде карак кызыл ажылдаар ужурлуг дээрзи билдингир. Ынчалзажок бо коллектив салган соруглазынче бүзүрелдиг базып орар. Инектерин кукуруза силозу-биле, минералдыг будумелдер холаан сиген-биле чемгергеш, ажаалдазын экижиткенинден сүт саалдазы кышкы хүннерде бедик көвүдеп турар. Олар инектен-не ортумаа-биле чеди литрни хүнде саггаш, бир тонна ажыг сүттү Кызылдың сүт заводунче чорудуп турар. Көк-тейжилер январьның 20 хонуунда 15 тоннадан хөй сүтү күрүнеге дужааганнар. Күрүнеге сүт садарының квартал планын март 1-де күүседири — оларның чоокку соруглазы ол.

Н. ВАНЬКОВ.

К. ХЕРТЕК.

БАЖЫҢ БҮРҮЗҮН ХУУСААЗЫНДА ДУЖААР

(СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң пленумундан)

Чоокта чаа болуп эрткен СЭКП-ниң Кызыл хооркомунуң пленумунга айтырыгны чогум-на харын шак ынчаар тургускан. Илеткелчи — хооркомунуң секретары эш **Добромыслов**-даа, санал бергеннер-даа бистиң республиканың найысылалында чурттарга тудуунда эки эвес байдалды дүвүрээзин-биле чугаалап турганнар.

Кызылдың үлетпүр будүүргелериниң ниити продукшияны бүдүрер талазыбиле чыл планын декабрь 20-де күүсеткен турда, тудуг, ылаңгыя чурттарга бажыңнарының тудуунуң талазы-биле онаалда күүсеттинмейн барган. Чурттарга тудуунга үндүрүп берген акша-хөрөнгилериниң чүгле чартык кезиинден биче хирени ажыглаан. Ажыглаага 10.377 дөрбелчин метр чурттарга шөлүн киирген ийикпе, азы планын чүгле 55,6 хуу күүсеткен.

Хоорайда чурттарга бажыңнарының тудуун чорудуп турар кол тудуг организациязы болза «Кызыл тудуг» эргелеп болуп турар. Ол ниитизиби-ле 240 ажылчыннар ажылдап турар үш участоктарлыг, олар сес комплексилиг бригадалардан тургустунган. Нарын ажылдарны, санитар-техниктиг, электромонтаж болгаш чаагайжыдар талазы-биле ажылдарны керээлиг организациялар күүседип турар. Эргелелдиң структуразы тудугнуң чорудулгазынга шын удуртулганы черле хандырып, шынарын контрольдаар, бажыннарны ажыглалга дужаар хуусаалардың барымдаалаар арганы берип турар.

А херек кырында кандыгыл? Кызылдың тудугжулары боттарының аргаларын ыракта-ла чедир ажыглаваан, боттарының участоктарының, керээлиг организацияларның коллективтерин чаңгыс ээй соруглага чагыртыр тургузуп ап шыдаваан. Ооң түңнели бо: эрткен чылда Кызылдың ажылчы чоннары 14.758 дөрбелчин метр чурттарга шөлүн алырының орнунга чүгле 7.028 дөрбелчин метрни алган. А квартира маңаан он-он өгбүдөлер квартира чок арткан.

Эш Добромысловтуң бодунуң илеткелинге демдеглеп турганы-биле алырга, тудуг эргелелиниң удуртулгазы (ооң начальныги эш Набоков, партбюро секретары эш Коганков, профөвилел комитединиң даргазы эш Кудрин) ажыглалга киирер ужурлуг объектилерни дужаарының комплексилиг графиктериниң онза ужур-дузазын үнелеп көрбээн. Графиктерни чогуур экономиктиг санажылга чокка чогаадып турар, а оларны бадылаан соонда ону боттандырары-биле организакчы улуг ажылды чорутпайн турар.

Хуусаалар ай-айы-биле, чыл-чылыбиле эртип-ле турар. 26-гы квартална он сески бажыны дужаарының «эң сөөлгү» хуусаазын дөрт удаа айтып келген. Даг-руда комбинадының бешки, он алдыгы бажыннарынга чурттакчылар база-ла шагда көжүп кирер ужурлуг турган. Ынчалза-даа ол бажыңнарның тудуун ам-даа чорутпушаан.

Чурттарга тудуунуң планын үзүп турарында улуг буруу керээлиг организацияларга, хамыктың мурнунда «Востоксантехмонтаж» участокка болгаш «Отделстрой» трестиң № 48 тудуг эргелели онаажып турар.

Эш Рышкевич удурткан «Востоксантехмонтаж» участогу нарын ажылдарын кылыры-биле объектилерни өйшаанда үргулчу дужаавайн келген. Ол участок чурттарга бажыңнарының талазы-биле санитар-техниктиг ажылдарны чүгле 55,1 хуу күүсеткен. Нарын ажылдарны күүседирингe чурттарга бажыңнарын дужаарының хуусааларын каш удаа үзүп келген. Санитар-техниктиг ажылдарның шынары дыка куду, үрей кылыр чорукту болдуруп турар, ооң чылдагаанында катап эде кылыр таварылгалар бар.

Эш Феоктистов баштаан № 48 тудуг эргелели багай ажылдап турар. Ол эргелелдиң бурузу-биле 187 квартална 12 квартиралыг чурттарга бажыңының иштики нарын ажылын чартык чыл дургузунда кылып келген. 26-гы квартална 48 квартиралыг бажыңның иштики нарын ажылын эрткен чылдың майдан эгелээш декабрьга чедир кылып келген. Өске-даа бажыңнарның иштики нарын ажылдарын база-ла шүшпеп ёзугаар кылыр-биле чорудуп турар. Иштики нарын ажыл кылыр эргелел кышка белеткел чок болган, ынчангаш ооң коллективиниң бүгү ажыл-чорудулгазы херек кырында сандаргай байдалга таварышкан.

Ажыглалга киирген бажыннарның чангызы-даа эки үнелээшкинни албаан чорук, оларның шынарының кудузунуң дугайын бүзүрелдиг чугаалап турар. Кандыг-бир бажыңны бирги чергенин негелдезин ёзугаар дужаганының таварылгазы боон көрбээн. Чедир кылдынмаан чүүлдерниң илеэрээри чаңчыл болган. База үрей кылыр чоруктар мынчангаш ол четпестерни чайладырынга хөй шагүүени, акша-хөрөнгилерни болгаш материалдарны немей чарыгдаар ужурга таваржып турар. Ындыг практика-биле эптежип, чаңчыга берген. А ол дээрге шын эвес практика-дыр. Кандыг-даа объектини бирги негелдени ёзугаар хүлээп алкан турар кылдыр ажыл-херекти шак ынчаар тургузар ужурлуг. Ол дээш демиселди чорудар херек.

«Тыва тудуг» трестиң дузалал бүдүүргелер комбинадынга (директору эш Емельянов) шыңгыы негелдени тургузар ужурлуг. Ол комбинат тудугларга куду шынарлыг кылыгларны берип турар.

Тудуг-монтаж ажылларының бедик шынары—тудугжуларның бирги дозуңу болур. Бүгү коллективтериң, бирги ээлчегде удуртукчуларның, инженер-техниктиг ажылдакчыларның болгаш партия эге организацияларының кичээнгейин олче көрүндүрери эргежок чугула.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг кил-дизиниң (начальныги эш Иванов) ажылының дугайын айытпайн барып болбас. Ук киллис объектилериниң тудуу чоруун турда тудугжуларның тургускан айтырыгларын өйшаанда эвес шиитпирлеп, төлевилелсмета документациязыны тыпсыгыр болгаш дерилге-биле хандырарын саададып турар. Тыпсыр документациязыны чедир хынавайн турар, ылаңгыя сметаларның шынарының талазы-биле сүмелер, демдеглелдер хөй болгулап турар, чүге дээрге, сметаларны чогаадырда частырыгларны болдуруп турар, күүсеткен ажыл дээш тудугжулар-биле санажылгаларны өйшаанда кылбайн турар, тудуг-монтаж ажылдарының шынары дээш контрольду кошкак боттандырып турар.

Пленумга санал бергеннер объектилериниң шынарынче, күш-ажылдың организациязынче онза кичээнгейни көрүндүрген. Ол болза тудугжуларның мурнунда тургустунган соруглаларны чедишкининг шиитпирлээр арганы берип турар кол айтырыглардыр.

— Чурттарга бажыңнарын тудар болгаш иштики нарын ажылдарны чорудар үезинде ооң шынарынга чогуур кичээнгейни көрүндүрбейн турары хараадаачыг-дыр—деп, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында тудуг болгаш архитектура херектериниң талазы-биле эргелелдиң начальныги эш **Ровнов** бодунуң саналынга чугаалаан.

— Мастерлериниң болгаш прорабтарының харыысалга, негелде чок чоруктарының дугайын чугаалап турар хөй чижектерни көргүзүп болур. Иледе үрей кылган ажылдарны капитал тудуг килдизиниң төлөөлекчилериниң, ылавылаарга чагыкчыларның төлөөлери-биле хүлээп эп турары элдептиг. «Чаагай сеткилдиг акыным» ындыг имнээшкини тудугжуларның боттарынга, ылаңгыя чурттакчыларга дыка каражалыг болуп турар. Оон аңгыда техниктиг негелделерден хажыыр чорук шыңгыы уржуктарга чедирип болур. А партияның хоорай комитеди үрей кылыкчыларга шыңгыы негелдени тургузарының, үрей кылыр чоруктарны болдурбазы-биле тодаргай хемчеглерни алырының орнунга, харын бажыңнарны хүлээп алыр талазы-биле күрүне комиссиязының кежигүннерин ыйдарының шын эвес оруунче кирип турары хаая эвес. Объектилерни, ылаңгыя чурттарга бажыңнарын магадылал паспорту-биле дужаарының үези келген.

Хоорайның партия-күрүне контроль комитединиң даргазы эш **Балакин** база-ла ол ышкаш бодалды бодунуң саналынга илереткен:

— Тудуг ажылдарының шынары дүвүренчиг болуп келген. Үрей кылыышкынар массалыг апарган. Чамдык кижилер ындыг байдалдың тургустунганы ажылчыннарның квалификациязы куду деңнелдиг болуп турарында, дузалаар бүдүүргелер комбинадының үндүрүп турар тудуг материалларының шынарының багайында деп тайылбырлап турар. Ындыг-даа болза, үрей кылыышкынарны чүгле оон-биле тайылбырлап болбас. Ону болдура бээрин улуг нуруузунда мастерлерниң, прорабтарның болгаш ажылчыннарның боттарының талазындан, ол ышкаш аңгы-аңгы удуртулгалыг тудугжулар, шеверлекчилер болгаш монтажниктерниң аразында харылзаа чок чоруктардан болу бергилээр. Чижээ, 26-гы квартална № 5 бажыңны тудуп тура, ооң чылыдылга системазын үш удаа донургаи, а ону эдерде будуп, шеверлер доозуп каан комнаталарны саза базып тургаш ажылдаар ужурга таваржып келген болгай. Дузалаар бүдүүргелер комбинадының бүдүүрүп үндүрүп турар материалдары тудугжуларның сеткилинге чамдыкта таарышпайн базы шын болбайн аан. Ынчалза-даа көрүп, көрүкседан, олар тудуг материалдарын канчаар кадагалап турарлар-дыр? Тудуг шөлүгештерни көөрге бөктуг овааларга дөмейлежип турар. Ындыг чурум чок байдалдардан үштунарынга партия-күрүне контролюнга дузалаар бөлүктер болгаш постулар, «Комсомолчу прожектор» шиитпирлиг дуза көргүзер ужурлуг. А «Кызыл тудугнуң» партия бюрозу оларга деткимчени көргүзер, дуза кадар херек.

Чурттарга тудуунуң хожудаашкынныг болуп турарының бир кол чылдагааны күш-ажылды болгаш бүдүүргелени багай организастап турарында деп, хооркүүскомнуң даргазының оралакчызы эш **Лушников** чугаалаан:

— Бригадалар хөй кезиинде-ле боттарының ажыл хүнүн четче ажыглавайн барғылаар. Аңаа туруушкыннарны соксадыры чиик болгу дег. Чижээ, 24-ку кварталда эштер Погорелов биле Ершовтуң бригадалары сай, суг эккел бердинмээнинден болгаш вибратор-биле хандырбаанындан аңаа турар ужурга таваршыканнар. Ындыг чылдагааннарны канчап-даа шыңгыы деп санаар аргажок, а оларның уржуу-биле күш-ажылдың бүдүүрүкчүлүү кудулаар, план күүселдези үстүр боор-дур. Бо бригадалар башкылыг кран чогундан хөй үени эрттирип турар. Оны манап шаг бооп тургаш хөй шакты халас эрттирер, кылыр ажылдың хемчээли улгаткаш, чарыгдал көвүдээр. Ажылды организастаары — онза чүгула херек, оны бир-ле дугаарында участок начальныги болгаш мастер шиитпирлээр ужурлуг. Олар боттарының сөзүн берзин, тодаргай хемчеглерни алзыннар.

Объектилерде болуп турар таарымча чок, ээй-бажы тывылбас чоруктарның дугайында бөдүүн тудугжулар мынчаар хомудан чугаалап турарлар:

Долинюк, механизация эргелелиниң крановщиги:

— Чамдыкта шуут-ла аайы тывылбас таварылгалар биске болу бергилээр-дир. Кызылга келиримниң мурнунда мен өске тудугларга ажылдап тура чүгле өөрүшкүден өске чүве билбес турдум. Ында тудугжуларның практиказында мындыг чурум бар: бажыңны тудуп эгелээн болза, ооң чанында тудугжуларның хереглээр материалдарын төдү белеткеп каар, оларны чурум-чыскаалдыг кылдыр кадагалап алыр. Крановщик кижи эки-ле ходелир, тудугжудаа тура дүшпейн ажылдап билир. А мында? Мен эш Долгихтиң бригадазынга ажылдап турдум —неделяның бүдүн хүнүнерни безин демирбетон доора ооргалар чогундан аңаа туруушкынга эрттирип келдим. Амгы үеде мээң краным трестиң общежитиезиниң чанында. Шынын сөглээрге, ону шагда-ла 24-кү кварталче көжүрүп чедирер ужурлуг. А саадаашкынның чылдагааны болза, дүй салыр плиталар манап турган чүве. Арай деп манап четтиктивис. Салып каанывыста комиссия келгеш, плиталарны чолдак кылып каан деп санаан. Ооң соонда меңээ база ажыл тывылган: дөмги плиталарны катап хоорүп, аткаар салып эгелеп-дим. Үүгле плиталар-биле эвес, өске-даа материалдар-биле ындыг таварылгалар болганчок-ла болу бээрдир. А чамдыкта мырыңай кижи каткызы келир: Енисей хем чанывыста, э бис дээрге суг чогундан туруп бергилээр-дир бис.

Долгих, бригадир:

— «Тыва тудуг» трезиниң системазында ам тос чыл чеде бердим. Ол үениң дургузунда хөй-даа, эвээш-даа эвес —38 бажың тудуштум. Солуп чүве болза, бис ол бажыңнарны барык шуптузуп хол-биле кылдывыс: туулбуну хожудаңгай арга-биле кылган, механизация дең чүве чок болза-даа, тудугнуң шынары эки болуп келген. Бистиң бригадавыс 20 ажыг кижи шуптузу бедик мергежилдиг тудугжулар турган. Ам бисте база-ла 23 кижи бар. Ынчалза-даа оларның үүгле чангызы дөртку разрядтыг, а артканнары — үүгле ийиги разрядтыглар. Кижилер боттарының квалификациязын бедидер күзелдиг, оларны деткивес боордур. Эрткен чылын күрс организастаан, эчизинге чедирбейн барган.

«Кызыл тудугнуң» партбюро секретары эш **Коганков,** республиканың Министрлер Чөвүлелиниң чанында капитал тудуг килдизиниң начальныги эш **Иванов,** № 48 тудуг эргелелиниң начальныги эш **Феоктистов,** «Кызыл тудуг» эргелелиниң начальныги эш **Набоков** олар четпестерни чайладыр талазы-биле ап турар хемчеглерниң дугайында чугаалазыннар.

СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш **С. Тока** пленумга база санал берип чүве чугаалаан.

Республикада трактолар септелгези

(Январь 20-ге чедир)

Районнар	Күүсеткен хуузу
Каа-Хем	87,7
Бии-Хем	71,8
Өвүр	66,7
Таңды	61,8
Чөөн-Хемчик	60,8
Улуг-Хем	56,2
Барыын-Хемчик	53,5
Тожу	46,7
Тес-Хем	41,1
Ооң иштинде совхозтар:	
«Өөк»	91,7
«Көк-Тей»	74,1
«Барлык»	69,0
«Найырал»	67,9
«Шекпээр»	67,7
«Межегей»	65,4
«Чыраа-Бажы»	61,9
«Элегес»	59,6
«Тиилелге»	59,1
«Сүт-Хөл»	56,8
«УТКА 25 чылы»	54,8
«Тыва»	51,9
«Тээли»	51,1
«Тес-Хем»	46,7
«Улуг-Хая»	46,2
«Сукпак»	38,6
Дуржулга станциязы	63,0
Республика ниитизи-биле	**60,7**

Республиканың кайы-даа ажыл-агыйларынга техника септелгези колдуунда-ла күскү хову ажылы доозуру биле дораан эгелээн. Оон бээр таптыг-ла дөрт ай эрткен, а часкы хову ажылының эгезинге чедир ийи ай ажыг үе артканы кымга-даа билдингир. Чамдык ажыл-агыйлар мынчага чедир септезе чогуур бүгү тракторларының ооң чартык кезиин бөзин септеп албааны дүвүрээзиниг байдалды тургузуп турар. Тес-Хем, Улуг-Хем, Таңды районнарның чамдык ажыл-агыйларында тракторлар септелгези канчаар чоруп турарын бо медээ көргүзүп турар.

Часкы хову ажылын бедик агротехниктиг байдалга, кыска хуусаада чедиишкинниг эрттирерде бүгү техниканы ол үеге белен болдурары — кол соруглга.

ШИИТПИРЛЕРНИҢ КҮҮСЕЛДЕЗИН ХЫНААР

Чер-чер Советтериниң сессиялары болгаш күүскомнары ажыл-херектиң байдалын чугаалашкаш, чогуур шиитпирлерни үндүрер. Ол дээрге чүгле ажылдың эгези-дир. Бир эвес шиитпирлерниң күүселдезин хынавас, чон ортузунга оон таныдылгазын чорутпас болза, шиитпир ааа-ла саазын кырынга артар. Шиитпирлерниң күүселдезин хынаары удуртулганың база бир кол аргазы болур. Үстүкү органнарның болгаш бодунуң үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин хынаар талазы-биле ажыл Советтерниң организастыг ажылында кол чүүл.

Өвүр, Тожу районнарның экономиказын, культуразын хөгжүдер, Барыын-Хемчиктиң «Малчын», Тожунуң «Май 1» колхозтарынга болгаш оон-даа өске чамдык ажыл-агыйларга материалдыг база практиктиг дузаламчыны көргүзер дугайында Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели мурнуку чылдарда тускай шиитпирлерни үндүрген. Шиитпирлерни күүседир, оон күүселдезин хынаар, ажыл-херекти уламчылап боттандырар талазы-биле Өвүр, Тожу, Барыын-Хемчик район Советтери, ажыл-агыйларның удуртукчулары чүгээр ажылдааннар. Республиканың Кадык камгалал, Улус чырыдылгазының министерстволары болгаш респотребсоюз үстүнде адаттынган районнарга болгаш чамдык ажыл-агыйларга улуг дузаны чедирген.

Районда садыг ажылын кайы хире удуртуп турар дугайында Өвүр райкүүскомнуң даргазы эш С. Сакты-Сүрүңнуң илеткелин Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хуралынга дыңнап чугаалашкан болгаш ол айтырыг талазы-биле чогуур шиитпирни үндүрген. Ону күүседир дээш райкүүском, районнуң хереглел кооперациязы садыг шугумунга турган улуг четпестерни узуткаар, өресамчыгдалдарны чайладыр талазы-биле элээн ажылдарны чоруткан. Сөөлгү үеде район баштаар черинде ажылдап барган эш Борис-Хөө садыгжыларның семинарын болгаш хууучуларның хуралдарын эрттиргилээн, чоннуң негелдезин хандырар талазы-биле кызымак ажылдаан.

Каа-Хем райкүүском (даргазы эш Х. Даржаа) үстүкү органнарның болгаш бодунуң үндүрген шиитпирлериниң күүселдезинче кол кичээнгейни салып келген. Мурнундагы шиитпирлерниң күүселдезиниң дугайында айтырыгларны сессияларга болгаш күүскомга сес катап чугаалашкан. Малчыннарның амыдырал-чурттталгазын экижидер хемчеглер дугайында райкүүскомнуң мурнунда үндүрген шиитпирин Ленин аттыг колхозтуң баштаар чери канчаар күүседип турар дугайында айтырыгны күүскомнуң хуралынга база катап чугаалашкан. Ильинка көдээ Совет, колхоз баштаар чер ол шиитпирни багай күүсеткени илереэн, малчыннарның ортузунга культура-массалыг ажылды, кино, концерт көргүзерин организаставаан. Хандырылга четпес организастаттынган. Колхоз төвүнден мырынай ырак эвесте ферманың четпестери хөй. Райкүүском бодунуң төлээзин ынаар чоруткаш, элээн хемчеглер алганының сөөлүнде, ажыл-херек экижип бар чыдар. Шиитпирлерни четче күүседир талазы-биле боттуг хемчеглер алырын көдээ Совет даргазы И. Чепкасовтан болгаш колхоз даргазы В. Бархатовтан негээр ужурлуг.

Ажылчы чоннар депутаттарының Улуг-Хем район Советиниң күүскому (даргазы В. Чимдан) мурнуку үеде шиитпирлерниң күүселдезиниң дугайында айтырыгларны эвээш тургузуп турган болза, сөөлгү үеде үргүлчү чугаалажып көөр апарган. Күүском депутаттарга, доктаамал комиссияларга, совет активке, хөй-ниитичи организацияларга даангаш, шиитпирлерниң күүселдезин хынап, чонга таныдылганы калбартып турар. Малчыннарның амыдырал хандырылгазын экижидер, чонга медицина дузаламчызын калбартыр болгаш садыг ажылынга удуртулганы күштелдирер дугайында район Советиниң мурнунда үндүрген шиитпирлериниң күүселдезин күүском хуралынга каш катап чугаалашкан. Ол чорук совет ажылдакчыларның, ажыл-агый удуртукчуларының харыысалгазын, олардан негелдени бедиткен. Ынчангаш ажыл-херекке чүгээр түңнелдер чедип алдынган.

Чөөн-Хемчикте Шеми көдээ Совет (даргазы К. Сечикпаа), Ийме көдээ Совет (даргазы А. Аракчаа), Бай-Тайга районда Кара-Хөл көдээ Совет (даргазы Х. Херел), Улуг-Хем районда Шагаан-Арыг хоорай Советтери (даргазы Т. Тупикина), Өвүр районда Саглы көдээ Совет (даргазы Т. Түвет-оол) эки үре-түңнелдиг ажылдааннар. Оларның ажылының дуржулгазындан көөрге, сессияны, күүском хуралын, ажылчы чоннуң хуралдарын күүскомнар боттарының ажыл планында көрдүнгенин ёзугаар чорудуп турар-дыр. Планда айтырыгларның чаңгызы-даа чугаалаштынмайн эрте бээр таварылга ол Советтерде чок. Ол Советтерниң күүскомнары шиитпирлерни күүседиринче бүгү депутаттарны, активти, доктаамал комиссияларны идепкейлиг киириштирип келген. Үстүнде адаттынган Советтерниң чыл бүрүде социалистиг чарыжы эки үре-түңнелдиг болуп турары ынчангаш таварылга эвес.

Шиитпирлерниң күүселдезин кончуг эвээш чугаалажып турар Советтер бар. Тес-Хем, Бии-Хем, Таңды район, Кызыл хоорай Советтери, оон күүскомнары эрткен чылдың эгезинден бээр 40—60 чедир шиитпирни үндүргеш, хамаарышкан бүгү черлерге тараткан. Хамык ужур шиитпирлерни чүгле үндүрүп каарында эвес, харын амыдырал кырынга күүседир дээш ажыл-херекти билдилиг-биле, тода болгаш оперативтиг удуртурунда. Үстүнде демдеглеткен райкүүскомнар болгаш Кызыл хоорай күүском хөй шиитпирлерни үндүргеш, оон күүселдезиниң дугайында айтырыгларны кончуг эвээш чугаалашкан. Хыналда, негелде сулараар болза, ажылга сандаргай, харыысалга чок байдал таваржыр, ындыг чорук туруп болбас. Барыын-Хемчик, Тес-Хем райкүүскомнар школа, эмнелге, культура албан черлеринге оттулар ыяш белеткээр дугайында эки шиитпирлерни үндүргеш, февральды, мартты оттулар чүүл белеткээриниң шалыпчы айлары кылдыр чарлаан. Ынчалза-даа шиитпир күүседир талазы-биле ажыл багай организастаттынган. Эрткен чылын ол албан черлеринге оттулар ыяш белеткели чүгле 50—60 хуу күүсеттинген.

Ажылчы чоннарны ажылга киирерде канцеляр-бюрократсыг хажыдыышкыннарны чайладыр хемчеглерниң дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1960 чылдың февраль 25-теги доктаалын Барыын-Хемчик район Советтери, оон күүскому, көдээ Советтер багай күүседип турар. «Шекпээр» совхозта ажылдап турар 600 ажыг кижиниң хөй нуруузунуң күш-ажыл дептери чок. «Барлык», «Тээли» совхозтарның дыка хөй ажылчыннарынга, албан-хаакчыларынга күш-ажыл дептери амдыгаа чедир тывыстынмаан. Совхозка ажылдап кирген колхозчуларның колхозка ажылдааның киириштирген бүдүрүлге стажы доктааттынмаан.

Чөөн-Хемчик райкүүскомнуң чанында назы четпээн уруглар херээниң талазы-биле комиссия (даргазы А. Монгуш) элээди уругларны ажылга киирер, Чадаана хоорайда уруглар ортузунга ажыл чорудар дугайында шиитпирин күүселде чок арттырган. Комиссияның инициативазы-биле Чадаана хоорайда болгаш Сүт-Хөл суурда милиция салбырларының чанынга штаттан дашкаар уруглар өрээлдерин тургускан. Ындыг-даа болза, оларның ажылынга комиссия доктаамал дузалашпаан ужурунда, ажыл чорувастаан. Ол районнуң көдээ Советтери бүгү-ниитиниң өөредилгезиниң дугайында Хоойлуну чогуур негелдезинге чедир боттандырбаан. Школа назылыг 40 ажыг уруглар кайда-даа өөренмейн арткан. Ажылдап турар 90 ажыг уруглар болгаш аныяктар кежээки школаларның өөредилгезинде кирбээн.

«Күрүнениң бүгү-ле органнарының ажыл-чорудулгазында кол чүүл—массалар иштинге организакчы ажыл, ажылдакчыларны шын шилип алырын, оларның практиктиг ажыл-херектериниң талазы-биле хыналда болгаш үнелээшкин, удуртур органнарның даалгаларының болгаш шиитпирлериниң херек кырында күүселдезиниң контролю болур» деп, бистиң чурттуң хөгжүлдезиниң амгы үе-чадазында Советтерниң сорулгаларын СЭКП-ниң Программазында ынчаар тодараткан.

Партияның программазын боттандырбышаан, Советтерниң ажылын улам ыңай экижидеринге болгаш оларның ажылын контрольдаарынга хөй-ниитини массалыг киириштирер сорулга-биле райкүүскомнарда, чамдык хоорай, көдээ Советтерде штаттан дашкаар 20 ажыг даргаларны, райкүүскомнарда штаттан дашкаар 35 килдистерни, 19 инструкторну тургускан. Ам оларның ажыл-чорудулгазы багай эвес. Ындыг-даа болза, чамдык Таңды, Тожу, Тес-Хем дээн ышкаш районнарда хөй-ниитичи бот-тывынгыр организацияларның ажылы сөөлгү үеде дыка сулараан. Советтерниң үндүрген шиитпирлериниң үре-түңнелдиг күүселдези дээш боттуг хемчеглерни алыры чугула сорулга.

М. ОНДАР-ООЛ,
Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң улуг инструктору.

ТУДУП ТУРГУЗАР, САНАП ХЕМЧЭЭР

Бистиң социалистиг хүлээлгевис

«Кызыл тудуг» эргелелиниң бирги тудуг участогунуң ажылчыннары эрткен ажыл-агый чылында бүдүрген ажылдарының түңнелин январь 19-та үндүрүп, амгы үеде боттарының мурнунда тургустунган сорулгалар талазы-биле айтырыгны чугаалажып көргеннер.

1964 чылда тудуг эргелелиниң өске участоктарындан бо участок дээре көргүзүглерлиг болганын оон начальниги Павел Иванович Чербаков илеткелинге чугаалаан. Бо тудуг участогу 70 ажыг ажылчыннардан тургустунган ийи улуг бригадалыг. Оларның иштинден Сергей Ивановичи Надысинге удурткан коммунистиг бригада кескү түңнелдерни чедип алган. Бо бичии коллективтиң кежигүннери коммунистиг күш-ажылдыы деп ат дээш чедиишкинниг демисежип келген болгаш ол бедик атты шудургу күш-ажылы-биле чоокта чаа чедип ап шыдаан.

Эш Надысинге удурткан коммунистиг күш-ажыл бригадазы эрткен ажыл-агый чылында ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип келген.

Бирги участок 1964 ажыл-агый чылында 593 муң рубльди тудуг ажылдарынга шиңгээдип алыр турган болза, оон 496 муңун шиңгээдип алган ийикпе, планын 83 хуу күүсеткен. Бо дээрге ажылдың ам-даа четпезин көргүзүп турар болбайн аан. Участокка хамааржып турар тудуг объектилериниң аайы-биле көргүзерге: телевидение төвүнүң тудуунга көрдүнген акшаның чүгле 53 хуузун, 954 уруглар өөренир школага 136 муң рубльди шиңгээдип алыр тургаш, чүгле 102 муң рубльди, азы планның 70 хуузун, профэвилелдер бажыңынга — 28 муң рубльди, азы 40 хуузун шиңгээдип алган болуп турар. 187-ги кварталда чурттаар бажыңнары дээш өске-даа ындыг тудуг объектилеринге ажыглаза чогуур акша-хереңги бүрүн ажыглаттынмайн барган. Ол дээрге план күүселдезинге багай уржуктуг болган дээрзи билдингир.

Тудуг ажылдарының саадаашкынныг болуп келгениниң кол чылдагааны «Тыва тудуг» трестиниң дузалаар бүдүрүлгелер комбинадының участокту тудуг материалдары-биле кончуг багай хандырып келгенинде деп, илеткелчи айыткан. Панельдер, демир-бетон доора ооргалар, плиткалар ышкаш материалдар саадап турганындан тудугнуң графиги болганчок-ла үстү бээр болуп турганын ол чөптүг шүгүмчүлээн.

Күш-ажылды чиигедир механизмнерни долузу-биле ажыглаар талазы-биле механизация эргелели кошкак сагыш салып келген. Эзилдириг хоюдар, бетон холуур машиналар удаа-дараа үрели берип келген. Оон үржуу-биле хөй үе-шак халас баар турган.

Тудуг ажылының участокка кошкак чоруп келгенин тудугжуларның база-ла улуг буруузу кылдыр санаар апаар. Аңаа чамдык үрей кылыышкыннар, тудуг материалдарының камналгазы дээш демиселдиң кошкак болуп турары дээн чергелиг айтырыглар хамааржыр.

— 187-ги кварталда 12 аал ишти чурттаар бажыңның тавааң салып турар бис. Эзилдириг хоюдар суг изидип алыр ыяш чок болуп турарындан суувус соой бээр. Одаар ыяш-биле хандырарын участоктуң мастери эш Моисеенкодан айтырарывыска: «брустардан хирээлеп алыңар даан» дээш, тоовас-даа-дыр. Тудугжу кижи ындыг дужаал-биле канчап эптежир боор. Бис ол үнелиг материалды үреп, одаарындан дидимээн бис. Чаңгыс кубометр дөрбелчиннеи чондурган ындыг ыяштың өртээ 2 рубль 50 көпеек болгай. Ону тайылбырлаарывыска демги удуртукчувус душте-даа чок: «Мен билир мен. Силер сагыш човаар чүве эвес-тир!»— дээн деп, хуралга санал берген бызаңчы эш Семенов шүгүмчүлээн. Камналга дээш демисежир, олче бодунуң удуртуп турар кижилерин кыйгырар туржук, ындыг кам чок чорукче кижилерни ыдалап турар удуртукчулар канчап орта сагыш човаарыл?

Тудугжуларның хуралынга ол ышкаш элээн каш кижи участокта бар четпестерни шүгүмчүлеп, ону эдип алырының аргаларын саналынга чугаалап турганнар.

Хуралга тудугжулар 1965 чылда чорудар ажылдарының планын чугаалажып көрген. **Борта Тыва АССР-ниң ажылчы чоннар депутаттарының чер-чер Советтеринге ам болур соңгулдаларынга алдар кылдыр Элегестиң шахта эргелелиниң коллективиниң кыйгырыын деткип, чеди чылдың шиитпирлиг чылында тус-тус участоктарга хамааржыр объектилерниң тудуг ажылдарын доозарының графигин айтып алган.** Тудуг ажылдарының темпизин бедидер талазы-биле боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин бадылавышаан, тудуг эргелелиниң ийиги участогун социалистиг чарышка кыйгырган.

«Кызыл тудуг» эргелелинде № 1 участоктуң ажылчыннары чер-чер Советтеринге соңгулда хүнүнге алдар кылдыр моон адаанда кол-кол хүлээлгелерни алган:

Телевидение төвүнүң тудуг ажылдарын апрель 15-те доосказ, күрүне комиссиязынга декабрь 10-да дужаар;

Сукпакта хүлээп алыышкын радиостанциязының тудуг ажылын май 18-те доозар, күрүне комиссиязынга сентябрь 15-те дужаар.

О. САМБУ.

Онза чугула шалыпчы тудугдан

Бо чурукту Ак-Довурак хоорайда «Тыва даг-дүгү» тудугнуң кызыл булуңунга тырттырган. Моон мурнунда тудуг эргелелиниң удуртур чери кызыл булуңнарны аныяктар чурттап турар общежитие бүрүзүнге тургузарын сүмелеп турган. Кызыл булуң бүрүзүн дерип белеткээри ындыг-ла белен эвес болгаш ындыг бидаргай кызыл булуңнарга ажыл чорудары таарымча чок болуп келген.

Эрткен чылдың төнчүзүнде ВЛКСМ комитединиң, постройкомнуң, парткомнуң болгаш администрацияның инициативазы-биле № 5 общежитиеге чаңгыс кызыл булуңну тудугжуларга таарыштыр дерип тургускан. Номчулга болгаш хуралдар эрттирер ийи улуг зал ында бар. Оларның бирээзинге солуннарны болгаш журналдарны, номнарны номчуп болур, өскезинге танцылаар, шыдыраалаар, даалылаар болгаш радиоприёмник дыңнаар кылдыр таарыштыр кылган.

Бо кызыл булуңну эптиг кылдыр дерип тургузар талазы-биле ажылга тудуг эргелелиниң начальнигиниң кадрлар талазы-биле оралакчызы Хертек Сакпаевич Доржу иделкейлиг киришкен. Чоокта чаа ооң инициативазы-биле «Коммунистиг ёзу-биле чурттап, ажылдаар!» деп стендини дерип кылган. Ында, общежитиелерде чурттап, коммунистиг күш-ажыл дээш демисежип турар уруглар болгаш оолдарның фото-чуруктарын делгеп аскан: олар дээрге—мастер Галина Макарова, дерилге машинизи Лида Еремеева, арматуршик кыс Ханифа Насивуллина, дашчы кыс Лиза Бутиченко, чолаачы Анатолий Матвиенко, эскаваторжу Юрий Гирев болгаш өске-даа мурнакчылар-дыр.

ЧУРУКТА: мастер Г. Макарова, Х. Доржу, электрик Саид Абуев олар дыштаныр хүнде кызыл булуңда шыдыраалап турлар.

Сөзү болгаш фотозу Г. Федосеевтии.

ДУЗА ХЕРЕК

Тудуг бригадаларын бот-орулга-чарылгалыг болдурарының экономика талазы-биле улуг ажык-дузалыының дугайы кымга-даа билдингир. 1964 чылдың сентябрьдан эгелеп «Кызыл тудуг» эргелелинде Монгуш Очур-оолдуң бригадазы база-ла бот-орулга-чарылгаже шилчээн. Орта турасккаткан хуралды эрттирип тура, тудуг эргелелиниң күш-ажыл инженери Мария Степановна Попова бистиң сорулгаларывысты чедингир тайылбырлап берген чүве. Ынчан бис 26-гы кварталдың № 15 бажыңын тудуп турган бис. «Силер бо бажыңның ушку каъдын салырындан эгелээш, бот-орулга-чарылгалыг болур силер» деп, инженер биске дыңнаткан. Оон соонда «Кызыл тудугнуң» кол инженери Василий Николаевич Пригородов-биле кады оларның ажылдап кылган тускай графигин биске берген.

Ол графикти ёзугаар бистиң бригадавысты инженер эш Сельдемешева харылаар болган. Тудуг эргелелиниң ол инженери оон бээр бистиң бригадага чаңгыс-даа кээп көрбээн, биске оон талазындан сүме-дуза болбаан.

Бистиң бригадавыс № 15-ки бажыңның тудуг ажылдарын чорудуп тура, чамдык камналгаларны алган. Чижээ, тууйбу болгаш дилген ыяш материалдарының талазы-биле элээн камналга биске бар болу берген. Ажыл-херек оон ыңай чылбастаан. Чүге дизе М. Очур-оол биле С. Белоусовтуң бот-орулга-чарылгаже кирген бригадаларын чаңгыс мастер — эш Моисеенко удуртуп тургаш, Очур-оолдуң бригадазынга чагыдып алгылаан цементизин бүгү 2-ги участокка хамаанчок чарыгдап туруп берген. Материал-биле хандырылга баксыраарга, кандыг бурунгаар депшилге турар боор. Бистиң бот-орулга-чарылгавыс будулуп туруп берген. Шак-ла борта биске инженер эш Сельдемешева дузалаар ужурлуг турган.

Бистиң-биле кады бот-орулга-чарылгалыг болу берген Надысинниң болгаш Погореловтуң бригадаларынга база-ла камналга талазы-биле шооллуг-ла мактанчыг чүве чок болган. Көрүп көрээлиңер: эш Погореловтуң бригадазы № 16 бажыңны тудуп тура, камналгалыг болган деп шаңнал-макталга-даа четкен болгай. Чүү болганыл дээрге демги камныг эштеривистиң ол бажың чанынга оваландыр каапкан тууйбуларының бузундулары, богун бистиң бригада кээп арыглаан болгай. Оон ыңай ол бажыңның чедир кылбаан болгаш үрей кылган ажылдарын кылыры база-ла биске онаашкан. Ындыг бот-орулга-чарылганы канчап эң дээре дээрил? Ол-ла аттыг-чарлыг бажыңның эде кылыышкыннарынга эш Белоусовтуң бригадазы бо чылдың январьның чартык кезиин чарыгдаан. Ону барымдаалап көөр болза, демги бажыңның тудуг ажылдарындан камналга эвес, харын-даа каража хөй деп, хууда санап турар мен.

1964 чылдың төнчүзүнде эштер Белоусовтуң, Чертевтуң, Долгихтиң бригадаларын бот-орулгаже шилчидер дугайында инженерлер Пригородов биле Попова база-ла шиитпирлеп алган турган. Ол план бурлаан болгай.

Бо четпестерни көрүп тургаш, кижиге мындыг болал кирер-дир: Бот-орулга-чарылга дээрге бир-ле дугаарында кижилерниң ажыл-ижиниң дээре организастаашкыны болгу дег. Ону боттандырар кижилер-биле чогуур белеткел ийикпе таныштырылга ажылын чорудары чугула. Ынчангаш, херек бисте бүтпейн турар-дыр. Орта улуг рольду тудугнуң тускай эртемниглери ойнаар болгу дег. Мону барымдаалаваска чөжемейинин-даа планнап, таарымчалыг график тургузуп турганы чүнү чедип алыр боор.

Ынчангаш биске дуза херек. Экономика талазы-биле санаашкыннар чугула, а кижилер-биле сырый холбаалыг ажылдаары оон-даа артык.

С. САНДАН,
дашчы.

ЭКОНОМИКТИГ ЧУГУЛА АЙТЫРЫГ

Академик Н. ФЕДОРЕНКО

Совет Эвилели сөөлгү чылдарның дургузунда химия, электроника, машина тудуу дээн ышкаш, үлетпүрнүң ындыг чаа адырларын хөгжүдеринге улуг чедиишкиннерни чедип алган. 1964 чылдың планын чедиишкинниг күүсеткен. Хереглелге болгаш чыылдага ажыглап турар национал орулга бо чылын, эрткен чыл-биле деңнээрге 8 хуу өзер, а үлетпүрнүң ниити продукциязы — 8.1 хуу өзер.

Улус ажыл-агыйының чайгылыш чок, быжыг болгаш турушту хөгжүлдезин хандырып турар планныг социалистиг системаның артык күштүг чоруу ол бүгүден база катап тодаргай көстүп турар. Ынчалза-даа бистиң системавыстың артык күштүг чоруун онзалап демдеглевишаан, ол артык күштүг чорук ам-даа улуг курлавырларлыг болуп турар, оларны угаазылалдыг ажыглаар чорук бүдүрүлгениң өзүлдезиниң темпилериин болгаш ажылчы чоннарның материалдыг хандырылгазының деңнелин бедидеринге чаа-чаа күштерни бээр дээрзин тодаргай билип турар бис. Ону чедип алыр телээде, хамыктың мурнунда чурттуң экономиказын планнаарының болгаш эгелеп башкарарының шынар талазы-биле деңнелин бедидери эргежок чугула. Чамдык таварылгаларда илереп турар ажыл-агый бергедээшкиннери—тус-тус адырларның өзүлдезиниң темпилериниң четпес болуп турары, оларның хөгжүлдезинге түр үениң дүүшпес чоруу, хандырылгага болгаш саарылгага бергедээшкиннер — чаңгыс ниити чылдагааннныг: экономиканы эгелеп башкарарының организастаарының деңнели бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезиниң деңнелинге дүүшпейн турар.

Ажыл-агый талазы-биле чаа шиитпирлээшкиннерни негеп турар, чаа экономиктиг байдалдар ам тургустунуп келген. Бүдүрүлгениң чедишпес турган чоруу чидип турар. Продукцияның ассортиментизин чаартырының болгаш шынарын экижидериниң эргежок чугулазы улам-на бедип турар. Кандыг-даа карылганы үндүрүп тургаш, продукция бүдүрүп үндүрер дээр «теория» төөгүже эрте берген. Бүдүрүлгелерниң санының кедергей өскенинге болгаш чурттуң девискээринге оларны таарыштыр тургузарынга болгулаан өскерилгелерге үнелезилээш, хереглекчилер биле продукцияның бүдүрүкчүлериниң аразынга быжыг дорт-харылзаалар тургустунуп турар. Бүдүрүлгелер саң-хөө-экономика талазы-биле быжыккан, олар хөлүн эрттир немээржир чорукту болгаш регламентацияны хереглевес апарган.

Ындыг байдалдарның үезинде эргелеп башкарарының болгаш планнаашкынның эрги хевирлерин чаа хевирлер-биле солаан турар ужурлуг. Үениң херек кырында боттуг негелдези ындыг-дыр. Ону дүрген күүсеткен тудум-на бис бурунгаар улам дүрген чоруур апаар бис.

Улус ажыл-агыйының мурнунга партияның салган улуг сорулгаларын чедиишкинниг күүседиринин магадылалы болза бүгү-ле курлавырларны — күш-ажылдың, бойдустуң болгаш техниканың курлавырларын чөптүү-биле ажыглаары болур.

Өлче орун—социалистиг күрүнениң холунда бар болуп турар эгелеп башкарарының экономиктиг быраларын мергежилдиг ажыглап тургаш, массаларның эгелекчи чоруун улам ыңай хөгжүдери болур. Бүдүрүлгениң ажылдакчыларынга материалдыг идигни бээри, бүдүрүлгелерниң болгаш бүдүрүлге каттыжыышкыннарының ажыл-агый талазы-биле бот-орулга-чарылгалыг чоруун быжыглаары база оларның эргелерин калбартыры, өртекти план ёзугаар тургузары, саң-хөөжүдери болгаш чээли бээри, бүдүрүлгелерниң аразынга дорт харылзааларны хөгжүдери, үлетпүр биле оон продукциязының хереглекчилериниң аразынга харылзааларны быжыглаары болгаш өске-даа шак ындыг экономиктиг быраларны улам ыңай болбаазыраңгайжыдар дугайында дыка хөй үнелиг саналдар сөөлгү үеде «Правдага» база өске-даа төп солуннарга болгаш журналдарга парлаттынган чүүлдерде бар болуп турар.

Ынчаарга ол быраларны тус-тузунда аңгылап алыр болза, бүгү курлавырларны мобилизастаарының айтырыын шиитпирлеп шыдавас. Ынчалза-даа оларны бот-бодундан харылзаалыг болгаш дүүшкен кылдыр ажыглаар болза, олар **күрүне планының онаалгаларын күүседиринче массаларның эгелекчи чоруун эң дээре угландырар** кылдыр, шак ынчаар аайлаттынып таарыштынган туруп болур.

Чижээ, бир эвес бүдүрүлгелерге планнарны эрги көргүзүглер ёзугаар «бээр» болза, эң-не тааржыр планныг-идиглиг өртектиң системазы шоолуг-ла ужур-дузалыг болбас. Бир эвес автомобиль ажыл-агыйларынга чолаачыларның болгаш инженер-техниктиг ажылдакчыларның ажыл төлевирин эрги хевээр, тонна-километр барымдаалап санаар болза, автомобиль транспортунга чүъктер сөөртүлгезиниң экономиктиг эң-не таарыжыр чоруу бодунуң сорулгазын чедип ап шыдавайн баар.

Ындыг болганда эргелеп башкарарының кайы-бир экономиктиг быраларын болбаазыраңгайжыдарының болгаш улам-на калбаа-биле ажыглааларының талазы-биле саналдарны **комплексилиг кылдыр көөр, оларның чүгле тус бүрүзүнүң дээштиин эвес, харын бот-боттарының аразында оларның демниг хөделиишкинин ыяк өөренип көрген турар ужурлуг.**

Экономиктиг быраларның бүгү системазын мергежилдиг ажыглаар чорук улус ажыл-агыйынга улуг үре-түңнелдерни бээри чугаа чок. Ынчалзажок ол-даа четпес. Улус ажыл-агыйының ниитилел бүдүрүлгезиниң үре-түңнелдиин бедидериниң ол үнер дөзүнге өске, база-ла чугула чүүлдү немээн турар ужурлуг. Чугаа болза улус ажыл-агыйын планнаарының болгаш социалистиг дагыннаар бүдүрүлгениң чорудулгазының төпчүттүнген башкарылгазының шынарыын бедидериниң дугайында болуп турар.

Экономиктиг быраларны болгаш быра механизмнерин калбаа-биле база мергежилдии-биле ажыглавышаан, **улус ажыл-агыйының төпчүттүнген, чаңгыс аай планнаашкыны социалистиг тургузугнуң улуг чедиишкиннериниң бирээзи болур** дээрзин кажан-даа утпас ужурлуг бис.

Планныг онаалгаларны хөлүн эрттир кезек-кезээнге чедир тодаргайлап, бүгү-ле чүвени айыткаш туруп бээр чорук—хоралыг чүүл болур, ол чорук ажык чок чарыгдалдарга чедирер, чаа депшилгелиг шиитпирлерни оперативтиг, ээлдээ-биле хүлээп алырынга шаптыктап турары маргылдаа чок. Ол чорук материалдыг идиглерни кошкатканындан үндезилеттинип тыптып келген болгаш ол идиглерни күштелдирериниң хире-чергези-биле чиде бээри чайлаш чок. Ынчалза-даа шуут-ла национал болгаш харын-даа делегей рыногунга ажылдап турар амгы үениң кедергей улуг, бедик специализастаттынган бүдүрүлгелери хереглелдерниң болгаш чагыгларны хуваарының төпчүттүнген учёдун негеп турар. Ол чокка чогумчалыг дорт харылзааларны организастаар арга чок, эң чугула адырларның хереглелдерин бирги ээлчегде хандырар арга чок.

Төпчүттүнген планнаашкынны кошпатпайн, харын-даа экижидер херек. Кол адырларның хөгжүлдезиниң эң-не тааржыр темпилерин чүгле ындыг арга-биле хандырып, пропорцияны балансылап, капитал салыышкыннарны таарыштыр хуваап, чыылда биле хереглелдиң аразынга, хууда орулгаларның күсели-биле хереглээриниң болгаш хереглелдиң ниитилел фондуларының аразынга шын дүүштүрүлгени тургузуп, өртектерниң болгаш ажыл төлевириниң политиказын тодаргайлап болур.

Үстүнде чугаалаттынган экономиктиг быралар улус ажыл-агый планының сорулгаларын күүседиринче ажылчы чоннарны угландырарынга бараан болуп турар, ынчаарга экономиканы болгаш улустуң чаагай амыдыралын улам ыңай көдүреринге ажылчы чоннарның күш-ажылы бүрүнү-биле ажыглаттынган бе азы кандыг-бир кезээ хөй чарыгдаттынган бе дээрзи улус ажыл-агый планы бүдүрүкчү күштерниң хөгжүлдезиниң чогуур деңнелинге **эң-не тааржып турар** бе дээрзинден бүрүнү-биле тодараттынар.

Ол ийи айтырыг — **бир талазында, экономиктиг быраларны болгаш идиг бээр аргаларны ажыглаары, өске талазында, эң-не тааржыр планнаашкынны организастаары чарылбас чаңгыс эпте туруп турар.** Оларны аңгылап болбас, оларны бот-бодунга удурланыштыр салып болбас—ол дээрге бистиң улус ажыл-агыйывысты эргелеп башкарарынга демократтыг централизмни улам ыңай хөгжүдериниң болгаш быжыглаарының чорудулгазының чарылбас ийи талалары-дыр.

Ажыл-агыйны удуртурун организастаарында четпестерни узуткаар талазы-биле соңгаарладып болбас хемчеглерни амдан эгелеп ап чорутса чогуур. Ынчалза-даа эрткен чүүлдү катаптавазы болгаш моон соңгаар чартык хемчеглер-биле кызыгаарлаттынмазы кончуг чугула.

ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйын планнаарының болгаш эгелеп башкарарының системазының болуп хажык чок болбаазыраңгайжыдар талазы-биле, ажыл-агый тургузуушкунунуң талазында ышкаш, хөгжүлдениң шак ындыг иле болгаш тодаргай перспективазы биске херек. Ынчаарга ону ам безин мынчаар тодаргайлап болур бис: **экономиктиг-математиктиг аргаларны база электроннуг-саналга техниказын калбаа-биле хереглээриниң баазазынга улус ажыл-агыйының эң-не таарыштыр планнаарының болгаш эгелеп башкарарының чаңгыс аай системазын тургузары.** Бистиң байдалдарывыска, планныг ажыл-агыйлыг, бедик сайзыраңгай бүдүрүкчү күштерлиг, мурнакчы эртемниг болгаш техникалыг чуртка ол эчис сорулга черле чедип алдынып болур.

Эң-не таарыштыр эргелеп башкарарының болгаш планнаарының автоматизастаттынган чаңгыс аай системазының бети дээрге-ле үш чугула тудуш кезектерин демдеглеп каалыңар: **экономиктиг чорудулгаларның болгаш болуушкуннарның модельдериниң бот-бодунуң аразында харылзашкан комплексизи, экономиктиг информацияның чаңгыс аай системазы болгаш саналга төптериниң чаңгыс аай күрүне четкизи.**

Эртем чүгле математиктиг аппаратты шиңгээдип апканда ынчан сөстүң бүрүн утказы-биле ылаптыг эртем болу бээр деп, Карл Маркс бижээн. Экономика эртеминиң, математиканың, кибернетиканың болгаш электроннуг саналга техниказының чедиишкиннериниң каттыжыышкынының баазазынга экономика эртем-

ТЕХНИКА СЕПТЕЛГЕЗИ— ХҮННҮҢ ЧУГУЛА АЙТЫРЫЫ

«Сельхозтехника» каттыжыышкынының Тес-Хем салбырында техника септелгези канчаар чоруп турарын СЭКП Тес-Хем райкомунун бюрозунга чугаалашкан. Байдал кандыгыл?

Эрткен чылдың октябрь 24-те бо айтырыгны чугаалажып көргеш, септелгени ноябрь 1-де эгелээр деп шиитпирлээн турган. «Сельхозтехника» каттыжыышкынының салбыры (эргелекчизи эш Дмитриев) ук шиитпирниң күүселдезин үскен. Ийи ай хиреде районнун септелге мастерскаязынга хүнде ортумаа-биле 20—25 кижи ажылдап турган-даа болза, ол үениң иштинде план ёзугаар септезе чогуур 35 трактордан чүгле 12 тракторну септээн.

Септээн тракторларны ээлеринге дужаарда, актыга акша-биле төлевирниң хемчээлин, кывар-чаар материалдарның чарыгдалын тодаргай айытпайн турган. Чамдык септекчилер боттарының хүлээлгелерин тоон көрбейн, хүнде кылыр ажыл нормазын күүсетпейн турган. Ол ышкаш септелгеде ажылдап турар кижилерниң ажылга келгени, ажылдан кажан чорааны демдеглеттинмейн турган. «Сельхозтехниканың» септелге талазы-биле харыысалгалыг ажылдакчылары безин боттарының ажылдаар черинге турбас, манадыр, дилеттирер таварылгалар эвээш эвес.

— Септелгеге хереглеттинер чугула артык кезектер талазы-биле хандырылга мооң мурнунда эки организатстаттынган, харын-даа оларны септелге чорудар черлерге эккеп берип турган болза, сөөлгү үеде мастерская эргелекчизиниң бодун сураглап дилээр улус-тур бис—деп, бригадир эш К. Ооржак хомудан чугаалап турар. Септелгениң шынары куду, темпизи оожум чоруп турарындан «Чодураа» колхозтуң капитал септелге эртер «ДТ-54» деп бир трактору септелгеден үнген соонда, катап септээр ужурга таварышкан. «Сельхозтехникада» механик-контролёр бар-даа болза септелгениң шынарын хынап көрбейн турар. Оон ангыда механизаторларның ажылга организастыг байдалын экижидип, ажылдаар черин таарымчалыг кылдыр тургузарын база артык кезектер-биле чогуур үеде хандырган турарын ажыл-агый удуртукчуларынга дааскан турда-ла, ажылды башкарэ организаставадан. Бүдүн районда чаңгыс улуг мастерская бар. Хат-салгынга куурарыл, үжүктери балалыш калган лозундан оске ында кандыгдаа көскү агитацня чок. Агитхуудус, «комсомолчу прожектор» доктаамал үнер ужурлуг, а мынчага чедир чүгдаа чок. Септекчилерниң көргүзүлгелерин көргүзүлге самбыразынга чырыдарын оралдашкан хире, ынчала-даа ноябрь 18-тен бөгүнге чедир кандыгдаа демдеглеп кылбаан. Септекчилер ортузунга социалистиг чарыш калбарбаан болган кымның канчаар ажылдап турары билдинмес. Ол ышкаш мурнакчыларга шилчиир Кызыл туктугаштарны тыпсыр, акша шаңналып болгаш өртектиг белектерни бээрин район комитеди сүмелеп турда-ла, ону амыдыралга боттандырбаан.

Мастерскаяның ишти бокту, ында тракторларны кайы хамаан чок тургускан болгаш хереқтиг болгу дег кезектер чер болганда эмге-сеске чок чыткылаар. Мастерскаяда вентиляция чок, тракторлар ажылдай бээрге, оларның ыжыгна кижи ажылдап шыдавастай бээр. Цементилиг шала кыры өл. Механизаторлар өлге шыдашпайн хирээнди төп ап турарлар.

Районнуң септелге мастерскаязында колдуунда «Чодураа» колхозтуң, «Тес-Хем» совхозтуң тракторларын септеп турар. Ынчалза-даа ол ажылагыйларның удуртукчулары дуржулгалыг четчир санныг механизатор кадрлар-биле мастерскаяны хандырбааның база айтыр херек.

«Тес-Хем» совхозтан шупту 17 кижи ажылдап турган болза, бо хүннерде 9-ла кижи ажылдап турар. «Чодураа» колхозтан 23 кижи ажылдаар тургаш, ам чүгле 16 кижи ажылдап турар. Чамдык механизаторлар ажылдап келген кылдыр демдеглеп кааш, боттарының кара турази-биле ажылын каггаш, суур кезип хүнзээр чоруктарны удаа-дараа болдуруп турган. Чижээ, январьның 12-де «Тес-Хем» совхозтан дүшке чедир дөрт-ле кижи ажылга үнгенин дүвүренчиг байдал деп санавас аргажок.

Механизаторларның хөй кезии эвээш дуржулгалыг, септелге кылып чорбаан аныяк кижилер бооп турда, «Сельхозтехниканың» инженер-техниктиг ажылдакчылары оларга боттуг дуза чедирбейн, ажылдың аргамергежилинге сула дадыктырып турары хомуданчыг. Кижилерниң ажыл шагы үзуп турарының бир кол чылдагааны—өг-бүлезинде одаар ыяжы үстүп турарында. Хереқти ажыл-ишчи ёзу-биле көрген болза, байдал бир өске турар ийик. Ол ышкаш комплексилиг машина-трактор парыгын организастаар, колхозтарда болгаш совхозта механизаторлар белеткелининң дугайында райкомнуң доктаалдарын «Сельхозтехника» организациязы четпес күүседип турар.

Тес-Хем будурүлге эргелелининң кол инженери эш Чистобаев, кадрлар талазы-биле инспектор эш Базыр-оол, тракторлар болгаш көдээ ажыл-агый машиналарының септелгезин кыска хуусаада доозар дугайында райкомнуң шиитпириниң күүселдезин хынаар, негээр тургаш, боттуг, дидим хемчеглер албаанын үстүнде айыттынган фактылар хереченлеп турар. Ам сорулга болза илереттинген четпестерни, частырыгларны чайладыр дээш дээштиг хемчеглерни дарый алза чогуур.

К. ЧАМЗЫРЫН.

—□—

Хөй-ниитичи киржилге-биле

Ак-Довурак-Абаза автоорук тудуун чорудуп турар мехколоннаның самосвал чолаачызы Владимир Шалбурович Шалбуров 1964 чылдың ийиги чартыындан эгелеп бодунуң эки туразы-биле мехколоннаның коллективинге киномеханигинин болгаш клуб эргелекчизиниң хүлээлгезин күүседип турар.

Дуржулгалыг чолаачы хүндүс оруукка сай сөөртүрүнүң хүн нормазын 140—150 хуу ажыр күүсетпишаан, ажыл шагының соонда, кежээ хөй-ниитичи киржилге-биле клуб ажылын, ылаңгыя кино көргүзүлгезин идепкейлиг чорудуп турар.

Клубтуң ишти ары-силиг, лозуңнар, плакаттар-биле шиметтингеи болгаш одаар ыяш-биле эки хандыртынган. Ол клубка чүгле мехколоннада ажылдап турар кижилер эвес, харын «Барлык», «Шекпээр» совхозтарның Акта малчыннары массалыбиле кээп, кино-чуруктарны көрүп турарлар.

Кызыл-Мажалыкта кинотеатр директору эш А. Белов ол клубче кино-чуруктар бээрин болган чок-ла үзүктелдирип турар. Бо талазы-биле практиктиг дуза көргүзерин эш В. Шалбуров СЭКП-ниң Барыын-Хемчик райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизинден улуг-биле дилеп турар.

Т. ТАЛГАНЧИК,
«Шынның» корр.

27.000 тонна чүък чүктээр болгаш узун дуртту 217 метр, эжиндирип чоруур док Новороссийскиниң судноларга септээр заводунда келген. Ол улуг докту Швецияның Гетеборг хоорайында «Гетаверкен» деп судно заводунга кылган.
Фото Г. Мееровтуу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КЛУБ ЧӨВҮЛЕЛИ

Культура-массалыг ажыл—ажылчы чоннар депутаттарының Советтериниң эң чугула функциязы. Хөй янзы хевирлиг кижизидилге болгаш культура-массалыг ажылга ботажыл-чорудулгалыг эгелекчи чорук байлак үре-түннелдерни берип турар. Кижизидилге болгаш культура-массалыг ажылдарны чорударынга клубтарда болгаш библиотекаларда хөй-ниити чөвүлелдери улуг рольду ойнап турар болгай.

Бистиң районда Шеми суурнуң клуб чөвүлели эки үре-түннелдерни көргүзүп, чоннуң ортузунга политкижизидилгелиг улуг ажылдарны чорудуп турар. Оон составы чеди кижиден тургустунган болгаш ону ук клубтуң эргелекчизи комсомолчу Ондар Эрес-оол удуртуп турар. Клуб Чөвүлелиниң кежигүннери боттарының хуралынга ажыл планын тургузуп алгаш, чон ортузунга агитас массалыг ажылдарны план ёзугаар чорудуп, оон түннелиң доктаамал үндүрүп турар. Клубта танцы, ниити ыр, хылдыг хөгжүм болгаш шиниң бөлгүмнери ажылдап турар. Од ышкаш 60 кижи киржикчилиг агитбригада ажылдап, тематиктиг болгаш дыштанылга кежээлерин, концерттерни, лекцияларны, беседаларны клубка суурнуң чонунга база ыракта малчыннарга хөйүлбиле көргүзүп, танылыгалыг ажылдарны үргулчу чорудуп келген.

Колхозтуң мурнакчылары-биле ужуражышкыннарны эрттирип, оларның ферма, хойжу бригадаларынга барганда күш-ажылчы дузаны чедирип турар. Бо чылын көдээ боттывынгыр уран түүлдүң район көрүлдезинге клубтуң бот-тывынгыр артистери чедиишкинниг болуп, бирги черни ээлээннер.

Чөвүлелдиң кежигүннери Куулар Сереш, Седип Дамбаа, Сат Кызылруг суглар ән-не идепкейлиг ажылдап, онаашкан ажылынга ак сеткилдиг болуп турар. Комсомолчу Ондар Эрес-оолдуң удуртуп турары чөвүлелдиң идепкейлиг ажыл-чорудулгазының болгаш культура-массалыг ажылының ажыжээнииң ачызында «Большевик» колхозтуң суурунда болгаш фермаларында күш-ажылдың сагылга-чуруму бедээн, хөй-ниитиниң корум-чурумун үрээр таварылгалар чок болган. Ажыл-ишчилерниң күш-ажылга сонуургалы бедээн, оон уламыдан колхоз күрүнеге ът, сүт, дүк садар планын күүсеткеш, СЭКП райкомунуң болгаш райкүүскомнуң колхозтар аразында шилчип чоруур ийи Кызыл туктарны ът, дүк планын ажыр күүсеткени дээш чаалап алганнар.

Ч. СЕНДАЖЫ.

Кооператорларның шалыңының өзүлдези

Бистиң Коммунистиг партиявыс болгаш Совет чазаавыс чонуң чаагай байдалын бедидер политиказы соксаал чокка чорудуп турар.

Ажылчы чонну хандырар черлериниң ажылдакчыларының шалыңын өстүрер дугайында шиитпирлер ол дугайын хереченлеп турар. Чижээлээрге, 1965 чылдың январь 1-ден эгелеп Тыва респотребсоюзтуң системазында эвээш шалыңныг 1152 кижиниң ажыл төлевири өскен, оон иштинде ниитиниң чемненилге черлеринде 821 кижиниң шалыңы өскен. Ынчангаш ажыл төлевиринге ниитизи-биле 158 мун рубльдиң ажыл төлевири фондуга немешкен.

Тыванның хереглекчилер кооперациязының бүгү ажылдакчыларының ажыл төлевири март—апрель айларда ортумаа-биле шуптузунга 24 хуу өзер.

Хереглекчилер ниитилелиниң бүгү удуртур ажылдакчыларының ажыл төлевиринге немелде база болур. Ылангыя хөй-ниити чемненилгезиниң будурүлге черлеринде эргелекчилерниң шалыңы 80—120 рубль, хереглекчилер ниитилелдериниң баштаар черлериниң даргаларының шалыңы 100—120, баазалар эргелекчилериниң шалыңы 110—180 рубль чедир өзер.

Экономистерниң, товароведтерниң болгаш склад эргелекчилериниң шалыңы 15—30 рубль чедир немежир.

Г. НИКИТИН,
респотребсоюз даргазының дузалакчызы.

Капштыкка идегеп болур бе?

Эрзин районнуң төвү Эрзин суурга чорааш, «Чаа орук» колхозтуң бухгалтери Александр Дирчинчапка ужуражы бердим. Эмнелгеде чыдар аарыг авазынга аптекадан эм садып эккеп бээр дээш чоруурун ол чугаалады.

— Эмнелгеде чыдып турар кижиниң эми халас болгай—деп, оон алдепсинип айтырдым.

— Оо, чүү дээриң ол, эш. Эрткен чылдың декабрьда бо эмнелгениң эми төнген. Оон бээр чыдып эмнедип турар аарыг кижилер эмнеп турар эмчизинге эмнерни бижидип алгаш, аптекадан садып ап турар болгай. Эрткен чылын аарыг улустарга эм садар ужурлуг акшаны ажыр чарыгдап каапкан. Ынчангаш аптека бо эмнелге черинге эм бербестээн дижип турар чорду. Аарыг кижилерни халас эмбиле кажан эмнеп эгелээрин эмнелгениң ажылдакчылары безин билбес чордулар — деп, ол чугаалады.

Чүвениң шынын тывары-биле эмнелге черинге чеде бердим.

Орта баргаш, чоннуң мактал-хүндүткелин чаалап алган, мурнакчы ажылдакчылар эмчи Роза Кыргысовна Яндаа, техниктиг ажылдакчылар Сам, Севек болгаш өске-даа эштербиле чугаалажып, ужуражыр аргалыг болган мен. Чугааның түннелинде Эрзин эмнелгезиниң ажылында чүгле эм бээринде эвес, а оон-даа хөй четпестер барын эскерип билдим.

Коридордан эгелээш, палаталарга чедир чорааш, ажыл-агыйжы эвес, кижилер дугайында сагыш-салбас чорукту дораан-на эскерип каар силер. Аарыг кижилерниң чунар чери коридорда азып каан чунар-демирге сөөлгү үеде суг доктаавас апарган. Оон дүвү салаа өде бээр хире ойлу берген. Техниктиг ажылдакчылар ону хөвең-биле бөөшкүннезе-даа хоржок болган. Ам коридорнуң үстүү ужунда турар палатага кирип көрээли. Ында одалга системазының батареязындан суг төгүлгеш, булунда хөөлбектели берген чыдар. Оон чанында ар улус чыдар палатаның ажии дыка үр үениң дургузунда чаңгыс кадагга ызырынган, аарыг кижилерниң кырынче кээп дүшкү дег халаңайнып турган болгай.

Аарыг кижилерниң чыдып турар өрээлдерин кезип көрген тудум-на, район эмнелгезин ёзулуг-ла ажылагыйжы эвес, улуг туралыг, кижилер дугайында бичии-даа сагыш салбас кижи удуртуп турар дээрзин эскерип каар силер. Ында оруннарның ак чооргааннары, сыртык хаптары хирлиг, хөвеңниг чооргаанарның хавы безин чок. Палаталарны чамдык соок хүннерде чедир одавайн баар. Оон уламыдан ийи хөвеңниг чооргаан-биле шугланып алган кижилер безин доңуп хонар таварылгалар бар. Аарыг кижилерни эмчиге чыттырарының мурнунда чунар бажыңнатпас, аңаа-ла хеп бергеш, чыттырып каар.

Эрзин эмнелгезинде элээн үр үениң дургузунда эмнениң турар колхозчулар-биле чугаалаштым. Олар мынча деп чугаалааннар:

Севил Дирчинчап:—Бо эмнелгеге мооң мурнунда чылдарда-даа чыдып, эмчилериңниң дузазын ап турдум. Кижи дугайында ёзулуг сагыш салыр эмчилер-даа, техниктиг ажылдакчылар-даа бар. Ындыг-даа болза ниити байдалды мурнунда чылдар-биле деңнээр аргажок болган тур. Январьның бирги чартыында чем айтырыы безин дыка бергедээн. Эът-биле кылган чемнер шуут эвээжеп турду. Дүштеки чемни хөй удаа баардан кылып келди. Сүт аймаандан кылган чемнер, компот, кисель аймаа шуут көзүлбес. Эмнелгениң кол эмчизи кандыг чыдып, эмненип турарывысты безин айтырбас боор чүве-дир.

Сагар Салзый: — Бо эмнелгеге алаан үр чылып келдим. Колхозка болза чеди хонук санында чунар бажыңны изидип, колхозчулар чүнүп турар боор чүве. Мен борта келгеш, чаңгыс-даа удаа чунар бажыңга чунмадым. Хир-чамга-ла бергедеп тур мен. Дүрген экирип, аалга барып чунар бажыңнап көрзе... Эм бээрге ону холуп ижер хайындырган суг безин тывылбас боор чүве-дир. Суглан хайындыргаш, улуг савага куткаш, коридорга салып каарының аргазы чок турган ирги бе? Аарыг кижилер суксааш, стакан тудуп алгаш, палаталар кезип, шай дилеп кылаштажыр ужурга таваржыр...

Бо эштерниң чугаалап турары ёзулуг-ла шын. Эмнелгениң иштинде аарыг кижилерниң сагыыр ужурлуг хүн чурумун аскан. Ынчалза-даа ону сагывайн турар. Төрел-дөргүлдерииге ужуражыр, аъш-чем дамчыдып бээр дээш кижилер эртен эртеден кежээ орайга чедир шуужуп-ла турар. Аарыг улуска ужуражыр болгаш дамчыдылга бээр шакты доктаадып алгаш, ону сагыырының аргазы чок бе? Чамдык үелерде халат-даа кедип албаан, кадык кижилер аарыг улустарның аразында кылаштажып турар таварылгалар база тургулаар.

Бо четпестерниң үнүп келген чылдагааны чүдел? Эрзин эмнелгезиниң кол эмчизи Валерий Николаевич Капштык эмчилериңниң болгаш техниктиг ажылдакчыларның санал-оналарын тоовайн, кара туразында аажылап, даалгалыг ажылын тоомчага албайн турары — кол чылдагаан ол. Эмнелгениң ажылында бар четпестерни Ленин аттыг көдээ ажыл-агый артелиниң партия бюрозунуң хуралынга чугаалашкаш, байдалды дарый эдерин эш Капштыкка дааскан. Кол эмчи партия организациязының даалгазын күүседирии амдыызында бодавайн турар.

Оон соонда Эрзин эмнелгезинге республиканың кадык камгалал министриниң оралакчызы эш Шабаев чорааш, байдалды доп дораан эдерин эш Капштыкка дааскан. Ынчалзада эмнелгенин ажылы эрги хевээр артпышаан.

Эмнелге ажылдакчыларының ниити хуралынга четпестерни илередирин эмчилер болгаш техниктиг ажылдакчылар хөй удаа оралдажып келген. Чоохта болган бир хуралга эмчи Роза Кыргысовна Яндаа бүгү байдалды ажыы-биле чугаалаарын оралдашкан. Ынчалза-даа кол эмчи тура халып келгеш:

— Бүгү чүвени мен билир мен. Ол дугайын чугаалаан херээң чок—деп, каржызы-биле үзе кирип каан.

Кол эмчи Капштыктың турамык болгаш харыысалга чок чоруун дараазында чаңгыс факт тодаргай хереченлеп турар: Бо айның 7-де ол Кызылче отчёт дужаары-биле чоруткан. Ынчан бодунуң орунга кымныдаа арттырып кагбаан, аарыг кижилернің чиир чеми шуут үзүлген турган. Элээн каш хонуктарның дургузунда эмнелгени чогум кым удуртуп турары билдинмес, аарыг кижилер чогуур үезинде чемненмейн турганнар.

— Шак мындыг эргелекчи-биле ажылдаары дыка-ла берге-дир. Кандыг-бир чүвени кылыр дээрге аналала хол салдына бээр-дир — деп, аныяк эмчи Михаил Дирчинниң чугаалап турары черле чөп.

— Капштык ышкаш турамык, дүжүметсиг, харыысалга чок кижиге район эмнелгезин удуртуруп идеген болур бе?—деп, айтырыгны республиканың кадык камгалал министри эш Любимовка тургузары черле чөптүг.

А. ИРГИТ.

иниң мурнакчы угланышкыны — экономиктиг-математиктиг аргалар тургустунуп келген. Херек кырында боттуг экономиктиг хоойлуларны ханызы-биле өөренип көөр чорук **математиктиг модельдерни** тургузарынга чедирип турар. Улус ажыл-агыйында технологтуг болгаш экономиктиг харылзаалар ол модельдерге иле-тодаргай болгаш допчу билдингир кылдыр бижиттинип турар. Алыс утказы-биле алырга, ыяк өөренип көрген болуушкунну чүгле ылап, чазыг чок бижээни болуп турар, ол модельдерниң дузазы-биле план-экономика ажылдакчылары хөй янзылыг санаашкыннарның базазынга үндезилеттинген шиитпирлерни хүлээп ап, нарын экономиктиг харылзааларны барымдаалап, ажыл-агый хемчээ азы эртем-техниктиг ажыдыышкын бүрүзү кедизинде барып кандыг түннелдиг болурун көрүп ап шыдаар.

Математиктиг модельдерни тургузар чорук болза улус ажыл-агыйын эргелеп башкарарының бүгү-ле кавыларынга электроннуг саналга машиналарын шиңгээдип алырының кол эге сууру болуп турары база-ла онза чугула. Электроннуг машиналар тодаргай эвес сөс бижилгелериниң үндезинингге ажылдап шыдавас болгаш сорулга бүрүзүн математика талазы-биле ылап тодаргай тургузарын негеп турар. Анаа аргаларны ажыглап кылыр болза, хөй-хөй чылдар негеттинер санаашкыннарны чүгле ындыг таварылгаларда ол машиналарның дузазы-биле минуталар дургузунда кылып ап болур.

Планнаашкынны болгаш эргелеп башкарыышкынны эртемге үндезилеп чорударда районнарның, республикаларның болгаш ниити чүрттүн бүдүрүлгелериниң, оларның каттыжыышкыннарының, адырларының, ажыл-агыйларның экономиктиг амыдыралының математиктиг модельдери биске херек. Ол болгаш өске-даа модельдерни бот-боттарының аразынга шыңгыы дүүштүргеи турар ужурлуг.

Адырлар аразының балансызы дээн ышкаш, эки ажылдап кылган шак ындыг экономиктиг-математиктиг модельдер адырлар аразының эң-не нарын харылзааларын барымдаалап тургаш, экономиканың хөгжүлдезининг бүрүн дүүшкен планнарын тургузарының аргазын берип турар. Ынчаларга ону ам безин план организарының практиктиг ажыл-чорудулгазында үре-түннелдиг ажыглап турар. Ынчалза-даа бистер ам анаа-ла дүүшкен план-биле кызыгаарлаттынып шыдавас бис—тодаргай таварылга бүрүзүнде бистер эң-не таарыжыр, тодаргайлаарга ук байдалларның үезинде кара чаңгыс эң дээре болуп турар шиитпирни: бүдүрүлге күүүлерин болгаш өске-даа курлавырларны эң-не долузу-биле ажыглаарын, адырлар аразының эң дээре пропорцияларын болгаш бүдүрүкчү күштерни таарыштыр тургузарының азы чүктерни сөөртүрүнүң эң дээре хевирлерин, эң-не бедик эгидиишкинни хандырып турар капитал салыышкыннарының эң-не таарымчалыг угланыышкыннарын дилээр болгаш тывар хүлээлгелиг бис.

Математиктиг программалаашкынның аргалары болгаш өске-даа элээн хөй математиктиг аргалар ажылагыйны удуртуруның практиказынга таваржып турар тодаргай план-экономиктиг сорулга бүрүзүнүң эң-не чугула айытырыгларның бирээзи болуп турар. Ылаптыг болгаш оперативтиг планнаарының болгаш эргелеп башкарарының хереглелдеринде документ ажылдап кылырының база харылзааның эрги,хожудангай хевирлериниң аразында чөрүлдээлер бо талазы-биле онза чидиг илереп турар. Амгы үениң статистика отчётдунуң медээлери чаа сорулгаларга ажык чок болуп турары база-ла мырынай илдең.

Документацияның болгаш документ ажылдап кылырының амгы үедеги организастаашкынынга электроннуг саналга машиналары үретүннел берип шыдавас, чүге дээрге электроннуг машинаже киирери-биле медээлерни чүгле белеткээринге безин, хол-биле кылыр план санаашкыннарынга бодаарга, дыка хөй үешак болгаш хөреңгилер үнүп турар. Ындыг болганда, **экономиктиг информациянық системазын үндезини-биле рационализастаары электроннуг-саналга техниказын үре-түңнелдиг кылдыр шиңгээдип алырының эргежок чугула эге сууру болуп турардыр.**

Ол четки болза чурттуң девискээринде таарыштыр тургускулаан болгаш харылзааның чаңгыс аай автоматизастаттынган системазын дамчыштыр боттарының аразында удур-дедир харылзажып турар, амгы үениң электроннуг машиналары-биле дериттинген янзы-бүрү хемчээлдерниг саналга төптериниң каттышкан түңү болур. Саналга төптериниң четкизи бүгү-ле планныг экономиктиг болгаш үчёттуг информацияны чыырының, дамчыдарының болгаш ажылдап кылырының, тус-тус адырларның, республикаларның, будурүлге каттыжыышкыннарының, транспорттуң болгаш сан-хөө органнарының эң-не тааржыр, улус ажыл-агый планнарын санап үндүрериниң хүлээлгезин күүседир апаар. Саналга төптериниң чаңгыс аай четкизи элээн каш чадалардан тургустунар, чада бүрүзү ук деңнелдиң—чурттуң, республиканың болгаш адырларның, будурүлге болгаш девискээр комплексилериниң план-ажыл-агый органнарын хандырган турар. Ук четки янзы-бүрү областарда болгаш районнарда ам безин идепкейлиг ажылдап кылып турар информацияның база будурүлгелерни болгаш оларның каттыжыышкынарын эргелеп башкарарының автоматизастаттынган болгаш механизастаттынган системаларынга даянып апаар.

Экономиктиг быраларны калбаабиле хереглээрин төпчүттүнген планнаашкын-биле болгаш эргелеп башкарары-биле чогумчалыг дүүштүрүп турар болгаш амгы үениң чаа техниктиг баазазынга хөделип турар, ажыл-агыйны удуртурунуң ындыг системазын тургузары совет масштабтарга безин бодунуң ужур-дузазының-даа, ол ышкаш нарынының-даа талазы-биле белен эвес сорулга болуп турар. Экономиктиг хемчеглерниң эртем талазы-биле үндезилеттинген системазын ажылдап кылыры, үлетпүрүнүң чаа адыры—кибернетиктиг индустрияны тургузары, эртемниң дыка хөй адырларының хөгжүлдезинге шиитпирлиг шураашкынны кылыры, мырыңай чаа эртем ажылдарын тургузары аңаа кирип турар.

Салдынган эчис сорулга онза нарын, ынчалза-даа черле чедип алдынып болур. Коммунистиг партияга удуртқан совет улус планныг социалистиг ажыл-агыйның улуг артык күштүг чоруктарын ажыглавышаан, ол эчис сорулганы боттандырарын чугаа чок чедип ап болур.

Эргелеп башкарарының болгаш планнаарының практиказынга эртем арга-ларын болгаш саналга техниказын шиңгээдип алыры-биле хөй чүүлдерни кылып турар болгаш кылган. Электроннуг саналга машиналарын план-экономиктиг санаашкыннарга ажыглаарының талазы-биле ажылды чүрттүң он-он будурүлгелеринде чорудуп турар. Экономиктиг медээлерни ажылдап кылырының автоматизастаттынган системаларын элээн каш совнархозтарда төлевилээн болгаш организастап турар. Адырлар аразының балансызын тургузарының, ажыл-агыйның түс-түс звеноларын планнаарының болгаш эргелеп башкарарының эң-не тааржыр сорулгаларын шиитпирлээрииниң, будурүлгени таарыштыр тургузарының, тудугну организастаарының болгаш эргелеп башкарарының талазында тодаргай чедиишкиннер бар болуп турар. ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Төп экономика-математика институту, Эргелеп башкарарының техниказының төп институту, Украин ССР-ниң Эртемнер академиязының кибернетика институту болгаш өскелер-даа ышкаш элээн хөй эртемшинчилел институттарында экономиктиг-математиктиг модельдерниң чамдык хевирлерии, план-будурүлге сорулгаларын шиитпирлээрииниң аргаларын, экономиктиг информацияның теориязының үндезиннерии болгаш эргелеп башкарарының автоматизастаттынган системаларын төлевилээрииниң аргаларын ажылдап кылган. Ам кылдынган экономиктиг-математиктиг аргаларны болгаш модельдерни чер болганга шиңгээдип алыр чорук хөй-хөй миллион рубль капитал салыышкынынарын немей камнап алганы-биле бир дөмей болуп турар.

Экономиктиг кибернетиканың болгаш экономиктиг-математиктиг аргаларның талазы-биле эртем шинчилелдери бисте чедиишкинниг хөгжүп турар. Ынчалза-даа оларның дениели мурнунда туруп турар сорулгаларга деңнээрге, ам-даа четпес болуп турар.

Саналга төптериниң чаңгыс аай четкизиниң баазазынга планнаашкынның болгаш эргелеп башкарарының чаңгыс аай автоматизастаттынган системазының төлевилелии ажылдап кылыры онза нарын болгаш харыысалгалыг херек болуп турар. Эртемге улуг капитал салыышкыннары негеттинер апаар. Кадрларны массалыы-биле белеткээрии калбартыр, эртем-техниктиг фирмаларның болгаш төлевилел институтарының четкизин бүгү хемчег-биле калбартыр херек. Ол бүгү чарыгдалдар дүрген дедир эгиттинер, кедергей улуг экономиктиг үре-түннелди бээр апаар.

Улус ажыл-агыйын эң-не таарыштыр планнаарының болгаш эргелеп башкарарының чаңгыс аай автоматизастаттынган системазын соңгаарладышкын чокка, үе-чада аайы-биле боттандырып чорудар болза, чогуур. Ынчангаш ону тургузуп турарының чорудулгалында-ла экономиктиг үре-түңнелдер чедип алдынар апаар, ук үре-түңнелдер ол ажыл-биле холбашкан бүгү-ле чарыгдалдарга үнген хөреңгилерни дыка ажыр дуглап турар. Планныг ажыл-агыйның ёзык күштүг чоруу чүдел дээрге, ук системаны бистер чаңгыс аай төпчүттүнген үндезинге ажылдап кылып база боттандырып болурувуста-дыр. Ону боттандырар төлээде, ол улуг сорулганы чедип алырынче угланган ажылларның бүгү комплексизин баштаар болгаш боттандырар апаар күрүне органы эргежок чугула бүгү-ле бүрүн эргелерни адилээн турары эргежок чугула.

ШЫН 3-КУ АРЫЫ
1965 ч. январь 24.

В. И. ЛЕНИННИҢ ТӨРУТТҮНГЕН ХҮНҮНДЕН БЭЭР 95 ЧЫЛ БОЛУРУНГА

Ленин дугайында сактыышкыннар

Александра Михайловна Коллонтай болза В. И. Ленинниң дорт удуртулгазынга ажылдап, улуг баштыңчыбиле үргүлүү ужуражып чораан. Октябрь революциязының сөөлүнде Коллонтайны Социал-хандырылганың (ынчаарда — күрүне дузаламчызының) улус комиссарынга томуйлаан.

А. М. Коллонтайның В. И. Ленин дугайында сактыышкыннарын мында парлаан.

Социал хандырылгадан баштайгы төлелге

1917 чылдың октябрьда бүргегизиндээр, хадымарлап турган. Делегейге туруп көрбээн эң-не күжениишкинниг ажыл-иш хайныгып турган, улуг-улуг хос залдарлыг, хөй-ле бүдүлчак коридорларлыг Смольныйның садында ыяштарның баштарын хат база-ла салбаңнадып турган.

Эрге-чагырга Советтерниң холунга киргенден бээр ийи хонган. Кышкы ордуну ажылчыннар болгаш солдаттар холга апкан. Керенскийниң чазаа дүшкен. Ынчалза-даа ажылчы чоннарны хостаарынче болгаш чаа делегейге көстүп көрбээн ажыл-ишчи республиканы тургузарынче аппар чоруур эң берге чаданың ол түгле баштайгы лепкинзи деп чүвени кижи бүрүзү медереп билип турган бис.

Ортузунда бөдүүн столдарлыг, соңгаларын солуннар-биле көжегелеп каан, каш борбак стулдарлыг, ийинде бичии өрээлчигешке большевиктер партиязының Төп Комитеди сыңмарлажып турган. Ынчаарда аңаа чүге чеде бергенимни сактып чадаан мен, ынчалза-даа барган айтырымны тургузарынга мени Владимир Ильич чедирбээнин сактып тур мен. Мени көрүп каашла, мээң бодумнуң кылыр деп бодап алганым түүлден-даа чугула түүл кылыр ужурлуумну ол дораан шиитпирлеп каан.

— Күрүне дузаламчызының министерствозунга ам барып ажылдаңар. Ону ам дораан кылыр хөрек.

Владимир Ильич шөлээн, харын-даа хөглүг турган. Бир-ле түүл дугайында баштактанып турган. Ынчангаш айтыышкыннар алыр дээн азы медээлер чедирип келген кижилер-биле ол-ла дораан чугаалажы берген.

Түге часкаан чорупканымны сактып чадаан мен, ынчалза-даа күрүне дузаламчызының Казань кудумчузунга турган министерствозунуң чанынга чедип турумда октябрьның ол хүнү өл-шык хүн турганы сагыжымда артып калган. Аажок-ла узун, хөрлүү кончуг, ак салдыг хаалгачы эжикти ажыткаш, мени бажымдан эгелээш буттарымга чедир кезеле көрду.

— Дүжүметтерден мында ам кымнар бар ирги?—деп айтырдым.

— Дилег кылыр кижилерни хүлээп алырының шагы доозулганлыр—деп хөглүг кырган, чиге харыылаап, дүш чок тур.

— Мен дилег херектериниң дугайында эвес. Кол дүжүметтерден ам мында кым барыл?

— Силерге орустап чугаалап тур мен: келген кижилерни хүлээп алыры бирден үш шакка чедир, а ам дээрге, көрүңер даан, дөрт шак ажып турар-дыр.

Мен—бодумнуун, ол — бодунуун чугаалап, маргыжып тур бис.

— Силер диленикчи эвес мен деп чугаалап турзунарза-даа, силерни билир бис. А киириптеримге — оон соонда дүжүметтер кончуур болгай.

— Билип көрүңердээн, мен болза күрүне херээниң дугайында келген кижи-дир мен. Силерниң канцелярия кайда түвел? Дежурный кайдал?

Түү-даа дузалавайн туру. Улус хүлээп алыры доозулган. Кымны-даа киирбес сен деп каан.

Хоругдалды-даа тоовайн, өрү үнерин оралдаштым.

Ынчалза-даа кончуг дедир ашак мээң мурнумда хана ышкаш туруп алыр, чаңгыс базым-даа бастырбас мындыг.

Чүнү-даа чедип албайн, ынчаар дедир чоруй бардым. Митингиже далашкаш. А ол хүннерде митингилер ээ-не чугула, ээ-не кол түүлдер турган. Совет эрге-чагырга турар бе, турбас бе, солдат шинельдерлиг ажылчыннар биле тараачыннар ону камгалап ап шыдаар бе азы буржуазия тиилээр бе деп айтырыгны хоорайның ядыларының болгаш солдаттарының аразынга шиитпирлеп турган.

Керенскийниң кара бажыңындан үнгеш чурттап турганым бажыңның звоногу дараазында эртен дыка эрте кыңгырт диди. Звонок шыңгыы кыңгырады. Ажыдыптывыс. Ашак кижи: хой кежи тончугаштыт, майтак идиктерлиг, салдыг.

— Чоннуң комиссары Коллонтай мында ирги бе? Аңаа ужуражыр ужурлуг кижи мен. Оларның кол большевигинден, Ленинден, аңаа бижикчигеш бар ийин.

Көре бердим: шынап-ла бичии саазында Владимир Ильичиниң холунуң үжүү мынчаар бижээн:

«Ол аяттың өртээ чеже боор-дур, күрүне дузаламчызындан чогуур түңнү аңаа төлеп бериңер».

Аят өртээ? Ол кандыг ужурлуг аят боор?

Ашак кижи, далашпайн, бүгү чүвени чугаалап берди. Хаан чазак үелинде, февральдың мырыңай бүдүүзүнде, оон аъдын шеригге хереглээри-биле хавырып алган чүве-дир. Аяттың өртээн «бүргеи чарлыы» ёзугаар төлеп бээрин аазаанна. Ынчалза-даа үе-ээртип-ле турган, а кандыг-даа төлевир дугайында чүүдаа билдинмес, чүү-даа ыңналбас. Ынчаарга ол ашак Питерге чедип келгеш, Түр чазактың бүгү албан черлериниң эжиктерин ийи ай хире ажыдып кирип келген. Кандыг-даа ажык чок. Ынай, бээр, бир албан черинден өске албан черинче чорудупла турган. Ашак шаг-ла болган. Ынчап турда бир чүве ыңналган: большевиктер деп улус бар, дайын үезинде чондан хаанның болгаш помещиктериң хүнаап алган бүгү чүүлдерин ажылчыннарга болгаш тараачыннарга дедир эгидип берип турар деп мындыг. Чүгле кол большевиктен, Ленинден бижикчигеш алыры херек. Ынчангаш ол ашак Владимир Ильичини Смольныйдан тып алган. Оон ол бижикти чедип алгаш меңээ көргүскени ол, ынчалза-даа бербээн.

— Акшаны алгаш-ла бериптер мен. Амдыызында меңээ чоргун. Шупту шын чүве.

Бо ашакты болгаш оон аъдын канчаар чоор? Министерство дээрге амдаа Түр чазактың дүжүметтериниң холунда-ла болгай. Чиктиг-ле үе турган: эрге-чагырга Советтерниң холунда, Улус Комиссарларның Соведи большевикчи, а албан черлериниң ажыл-чорудулгазы дээрге Түр чазактың политиказын ёзугаар, дагдан чугган даш ышкаш бодунуң уг-шиибиле чоруп-ла турар.

Министерствону канчан эжелеп алырыл? Күш-биле бе? Тарай маңнажы бергейлер. Оон соонда ажылдакчылар чок арттар-ла болгай.

Өскээр шиитпирлээн бис: Бичe (техниктиг) албан-хаакчыларның профэвилелиниң делегаттар хуралын чыыр. Даргазы механик В. Г. Егоров. А эвилел дээрге шала онзагай эвилел: янзы-бүрү ажылдыг кижилер чыгдынган, ол албан черинин шугуму-биле техниктиг ажылда ажылдап турар бүгү-ле кижилер — курьерлер, сестралар, одакчылар, санакчылар, бижээчилер, механиктер, карточка фабриказынга ажылдап турган ор, херээжен ажылчыннар, таңнылдар болгаш фельдшерлер шупту бар.

Байдалды чугаалажып көрдүвүс. Ажыл-херекчи чугаалаштывыс. Чөвүлелди соңгуп алгаш дараазында эртеңде министерствону эжелеп алыры-биле чоруптувус.

Кире бердивис. Хаалгачы хевибиле тур, большевиктерни дективес болгаш чөвүлел хуралга ол келбээн. Чиктии кончуг кылдыр көргеш, бисти эрттирипти. Чаданы өрү үнуп турувуста биске уткуштур дүжүметтер, машинакчылар, бухгалтерлер, начальниктер аңаа аккан хем суула. Чүгүржүп, далажып, бисче-даа көрүнмейн чоруп турулар. Бис чаданы өрү чоктаан, а олар чаданы куду маңнашкан. Дүжүметтериң ажыл-соксадыышкыны эгелээн. Каш-ла борбак кижи арткан. Бистиң-биле, большевиктер-биле кады ажылдаарынга беленип олар медеглээннер. Министрлериң кабинединге, канцелярияга кире бердивис. Куруг. Бижик кагар машиналарны октагылапкан, саазыннар шала кырында. Үнген, кирген бижиктер дапзылаар журнал шыжаттынган, шоочалаттынган. Дүлгүүрлер чок. Касса дүлгүүрлери база чок.

Кымдал? Акша чок канчап ажылдаарыл? Күрүне дузаламчызы дээрге — ажылын соксадып болбас албан чери-ле болгай: ажаалга черлери, балыгланып кемдээн дайынчылар, протез мастерскаалары, эмнелгелер, санаторийлер, бичии уруглар колониялары, кижизидилге бажыңы, караа багай кижилерниң бажыңнары, шупту-ла чүве ында... Ажыл-даа эңмедик чок! Бүгү-ле черлерден албадап, негеп-ле турар... А дүлгүүрлер чок. Бүгү-ле кижилерден эң шыдамыы демги, Ленинден бижик алгаш келген ашак. Эртениң-не дап хаазы үнерге-ле ажикте, бо чедип келген турар.

— Аят өртээн төлээри ам чүү болду? Кончуг-ла эки аят чүве. Ындыг шыырак болгаш эки эвес турган болза, өртээн ынчаар негевес ийик мен, а ам дээрге, силерниң кол большевигиңерден бижик бар болганда, ам черле силерден адырлыр хөңнүм чогул. Ам-даа, чартык чыл-даа сүржүп турган болза чедип алыр мен.

Шынап-ла чедип алган.

Дүжүметтер дүлгүүрлерин бербээн. Кайлазын билбес бис, боттарынар дилеп көрүңер дижир, бо-ла. Чамдык кижилерни бажыңнаар ужурга таварышкан.

Ийи хонганда дүлгүүрлер тыпты берген. Ынчаарда күрүне дузаламчызының Улус Комиссары деп алаң турганы социал-хандырылганың кассазындан эң баштайгы төлелге болза хаан чазактың тараачын кижиден мегелеп турган күш-биле хунаап алганы болгаш ол кончуг шудургу ашактың В. И. Ленинге чедип турган аят өртээ болган.

Ленин улуг ажыл-херек дугайын бодап тургаш үүрмек чүүлдер дугайын утпайн чораан

Владимир Ильичиниң улуг болгаш чүгула ажыл-херек дугайын бодап билирин болгаш оон-биле кады хүн бүрүнүң үүрмек чүүлдерин утпайн чоруурун мен үргүлчү-ле кайгап чоруур мен. Чаа, делегейге көстүп көрбээн күрүнени тургузуп тура, күрүнеге, ылаңгыя социалистиг күрүнеге, үчёт болгаш корум-чурум турар ужурлуунуң дугайында үүрмек чүүлдерге бисти өөредип кижизидерин оон-биле кады ол утпайн чораан. Бир чижектен көргүзүп көрейн.

Он чеди чылдың декабрь. Бодаралдың байырлалы чоокшулап орган, ындыг-даа болза бистиң Смольныйга ол дугайын кым-даа бодавайн турган. Смольныйга ажыл-иш хайныган пашышкаш, хайныгып турган. Кыш амдаа докпаан турбаан. Өл хар чаап, соңгу чүктүн соок хады Нева хемниң эриин дургаар сырыннап турган.

Бодаралдың хүннеринде каш-ла хонукта Владимир Ильич хоорайдан дашкаар үнгеш келир дугайында Надежда Константиновна ону дыка эзрежип турган. Владимир Ильич ажылга бичии чапсаллаар болза экидир ийин—деп, Надежда Константиновна чугаалап турган. Оон удуруу баксыраан болгаш черле могап-шылап келген.

Финляндияда, Карель мугулдурунда «Халил» санаторийниң эргелекчизи эмчи кижи мөңээ, күрүне дузаламчызының Улус Комиссариадынга чораан болгаш оон санаторийинде чаа, аңгыланчак, чылыг-даа, чырыкдаа бажың бар, ону Ленинниң эргезинге күзелдин-биле бүрүн берип болурун мөңээ чугаалаан. Ынчалза-даа бистиң бүгү-ле эзрежишкинивисти Владимир Ильич тоовайн турган. Ында долгандыр магалыг аргаыяш бар, чеже-даа аңнап болур деп чугаалаарывыска. Владимир Ильичиниң харыылап турганы: «Аңнаары дээрге эки херек, ынчалза-даа бистe ажыл-херек дээрге эңмедик чок-тур, эгелээнин эгелеп алган бис, чаа күрүнени ийи ай дургузунда тургузары шыдаттыймас. Аңаа биче-ле дээрге он чылдар негеттинер».

Надежда Константиновна ону үзе кирип: «Ам канчаар ынчаш, ол-ла чылдарда кайнаар-даа барбайн стол артынга олуруп эрттирер сен бе ынчаш?», «Сөөлүнде көргей-ле бис, кандыг болурун».

Ынчалза-даа элээн каш хонуктар эрте берген болгаш Смольныйга олургаш черле бижип чай четтикпээни будун ажылды ол үш азы беш хонук иштинде хоорай даштынга баргаш бижип күш четтигиптер — деп бодал ол аразында Владимир Ильичиниң бажынга кирип келген. Ол бодал Владимир Ильичини дыка сорук кирген болгаш бир-ле эртен Надежда Константиновнага мынча деп-тир: «Шынап-ла улус комиссариадының, Коллонтайның арыг иштинде, мөңээ кым-даа шаптыктавас бажыңы бар чүве болза, чоруурунга белен мен».

Декабрь 24-те, эртен Владимир Ильичиниң дыштанылга бажыңынче үлээр дээш Финлянд вокзалынга чедип келдим. Владимир Ильич, Надежда Константиновна болгаш Мария Ильична вагонче чаа-ла кире берген болдулар. Владимир Ильич соңга чанында азыгда кымга-даа билдиртпес дээш олуруп алган. Оон-биле кожа Мария Ильична олуруп алган, а оларның удур дужунда — Надежда Константиновна. Бөдүүн пассажирлер вагонунга чоруур болза айыл чок болур деп, Владимир Ильич санап турган. Ол-ла күпеде ийи кызыл шеригжилер болгаш бир бүзүреллиг фин эш база бар.

Соок дыңзыг болза-даа, Владимир Ильич даштыкыдан кедип келгени элей берген күскү тонун болгаш шляпа баргун кедип алган болду. Хой кежи үш орус тон болгаш халбаңныг, дүктүг бөрт тудуп алган эш мээң соом дарый вагонче кирип келди. «Ажык черге баргаш шанак-биле чоруурунарза, ында соогу аажок болгай аан, мону силер кедип алыр силер деп Владимир Ильичиге чугаладым. Станциядан санаторийге чедир дыка ырак. Бо тоннарны улус комиссариадының складындан алган»—деп немеп кагдым. Бир тоннуң эдээн ажа тыртыптарга ында складтың болгаш тоннуң инвентарь номери чораанын көргеш, Владимир Ильич—«Ол дээрге костүп туру, тоннарны камгалазын, утпазын дээш ынча дээриңер ол бе? Күрүнениң түүлү үчётка ынак. Ындыг болур ужурлуг» диди.

Мээң оларның-биле кады чорааш келиримни Владимир Ильич күзеп турган, ындыг-даа болза, хун бүрүнүң дүрген кылыр ажыл-херектери, колдуунда иелерге болгаш чаштарга дузаламчылар организастаары мени соксаткан. Сөөлүнде чеде бээрин аазаан мен.

Бодунда фин акша чогун Владимир Ильич сактып келген: «Станцияда чүве дажыыр кижиге болгаш азы өске кандыг-бир үүрмек чарыгдалдарга херектиг 100 хире фин акша тыптар болзунарза эки-ле-дир ийин» диди.

Мен кассаже чоруптум, меңээ өвөөл акша чорза-даа, 100 хире безин фин акша тыппаан мен.

Владимир Ильич мынча диди: «Бажың аңгы, аргада чылыг дээн силер але, аргадан аңнап-даа болур. А ында кодан бар бе ынчаш?» Кодан бар, чогун бүзүредип шыдавас мен, диниң бар-ла боор—дидим. «А диниң бооларны дээрге — чаш уруглар оюну ышкажыл оң». Надежда Константиновна немеп кагды: «Владимир Ильич бо үш хонук иштинде бижик столунуң артынга олурбаан, чүгле арга кирип кылаштаан болза». «Ында дээрге өрээл иштинде-даа агаар арыг болгай аан»—деп Владимир Ильич үзе кирип каан.

Поезд шимчеп чорупкан. Улус Комиссарларның Чөвүлелиниң Даргазы ол поезд-биле ийиги чергениң пассажири-биле дөмей бар чоруурун аңаа турган болгаш чораан кижилерден кым-даа билбээн.

Каш-ла хонганда Владимир Ильич база катап Смольныйга ажылдай берген.

Владимир Ильичиниң бодунуң холу-биле бижип каан бижиин оон алган мен.

«Силерниң улус Комиссариадының эт-херекселинден бергенинер тоннарны өөрүп, четтириишкин-биле дедир чоруттум. Олар биске кончуг-ла херектиг болду. Харлыг дүвүге хөме алзып чордувус. «Халилдиң» бодунга эки турган. Фин акша амдыызында чорутпайн тур мен, ынчалза-даа санап көөрүмге 83 хире орус акша болур болду, ону мында коштум. Силерде фин акша чок дээрзин билир мен. Силерниң Ленин».

Күрүне талазы-биле аажок хөй улуг ажыл-херектерниң аразындан ындыг үүрмек чүүлдер дугайын утпазы болгаш кезээде кичээнгейлиг эш болуп чораны Владимир Ильичиниң доктаамал бүдүжү ол.

Редактор К. К. КУДАЖИ.

Делегейде болуушкуннарның допчулалы

ТАЙБЫҢНЫҢ ЭРГЕ-АЖЫЫНГА

СОФИЯ. Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң түңнел хуралының ажылының дугайын венгр радио дыннатпышаан, социалистиг чурттар боттарының аймыл чок чоруун быжыглаарыныче. Европага болгаш бүгү делегейге тайбыңны хандырарыныче углаңган, чогуур өйүнде болгаш үре-түңнелдиг хемчег-дир деп, венгр радио онзалап демдеглеп турар.

ПРАГА. «Руде право», «Праце», «Млада фронта» болгаш өске-даа чехословак солуннар Варшава Керээзиниң киржикчилери күрүнелериниң Политиктиг консультативтиг комитединиң түңнел хуралының дугайында дыңнадыгны кеску черлеринге парлап үндүрген.

ТУРЦИЯ: совет-турк харылзаалар экижип турар

Бо хүннерде турк солуннар советтурк харылзааларның байдалын хайныышкынныг бижип турар. Совет парламент төлээлериниң Турцияга чораану аңаа чылдак болган. Бодунуң соңгу кожазы-биле Турцияның харылзааларының экижииринче эргилиишкин илереп келген деп бодал Анкараның политиктиг бөлүктеринде коддап турар. «Сөөлгү базынар-биле ап көөрге, совет-турк харылзаалар эки угланыышкынче баар боор» деп, Турцияның премьер-министри Исмет Иненю чугаалаан. Чоокта чаа Турцияның чазаа болза, НАТО-нуң төлевилеп турар хөй талалыг ядролуг күштеринге Турцияның киришпес дугайын Вашингтонга албан ёзуу-биле дыңнаткан. Барынын талакы парлалга ону Совет Эвилели-биле чаагай кожа-хелбээ харылзааларны тургузарынче Турцияның чүткүлүн көргүзер сорулганы салган» «символдуг имнээшкин» кылдыр үнелээн.

Бак чүвени чажыргаш канчаар боор, сөөлгу ийи он чылдарда ийи кожаларның аразынга харылзаалар элээн соок турган, ынчангаш америк дипломатия ук харылзааларны ол-ла байдалынга кеззеде «доңуруп» каар дээш болдунар-ла бүгү чүвени кылып келген. Ам Вашингтон Анкарадан келген дыңнадыгларга бүжурганыш турар. Американнарның хөөнүнге таарзынмас «Акис» деп журнал мынчаар демдеглээн: «Турция Американы ожөннешкек ёзу-биле көрбейн турар, ынчалзажок, Турция Американың талалакчызы болбас апарган. Америка Россия-биле садыглажыр, а Турция садыглашпас, Америка Россия-биле эки харылзааларны тургузуп турар, а Турция тургуспас, Америка бодунуң политиказын чорударда бирги ээлчегеде Американың эрге-ажыын барымдаалаар, а Турция бодунуң политиказынга бодунуң эрге-ажыктарын эвес, а Американың эрге-ажыктарын херекке ап көөрындыг байдал ам болбас. Турция хаандан артык улуг монархист болган турарын Турциядан кымның-даа негээр эргези чок. Мынчангаш Россия-биле кожа чурттаарын, ийи талаларның эрге-ажыктарынга когарал чедирбес садыг, культура болгаш чазагай кожа-хелбээ эки харылзаалар оларның аразынга турарын, бот-боттарын дайзын кылдыр көрүшпезин Турция күзеп турар».

ЧООККУ ЧӨӨН ЧҮК: араб чаңгыс эптиң айтырыглары

Январь 9-тан 12-ге чедир Каирга араб чурттарның премьер-министриниң болгаш оларның оралакчыларының чөвүлел хуралы болуп эрткен. 1964 чылдың сентябрьда араб күрүнелерниң баштыңнарының Александрияга болган конференциязының шиитпиринге үндезилээш, ол чөвүлел хуралды чыылдырган. Каир чөвүлел хуралдың ажылынга 13 араб чурттарның чазактарының баштыңнары киришкен. Амгы үениң болгаш араб делегейниң кол айтырыгларын хаара тутkан 14 айтырыгларны чөвүлел хуралдың хүн чурумунга киирген. Оларның иштинде: каттышкан араб чепсектиг күштерни болгаш палестина хосталга армиязын тургузарынга хамаарышкан айтырыглар, араб ниити рынокту дугайында 1965 чылдың январь 1-де күштүг болуп эгелээн дугуржулга, Иордан хемниң болгаш оон адырларының сугларын ол хемниң бассейинде турар араб девискээрлерни суггарарынга ажыглаарының араб төлевилелдерин боттандырары-биле холбашкан айтырыглар бар. Араб чурттарның аразында харылзааларны улам ыңай таарыштыр каттыштырарынга, а ол ышкаш дашгыкы интервенциянын айылынга таваржып турар национал чазактарны деткиирингe улуг кичээнгейни чөвүлел хурал көрүндүрген.

Даштыкы парлалганың дыңнадыын ёзугаар алырга, чөвүлел хуралдың киржикчилери онза кичээнгейни Йеменде дүшкүүрлүг болуп артпышаан турар байдалга, а ол ышкаш сирийрак харылзааларга болгаш Суданның айтырыгларынга көрүндүрген.

Чөвүлел хуралдың доозулган соонда чарлаан медеглелде айтып турары болза, оон киржикчилери «политика, шериг, техника, экономика болгаш эртем талазы-биле араб планнарны бүрүн болгаш чедиишкинниг күүседириниң оруктарын база аргаларын дугурушкан, бо орукта чамдык моондактыг шаптыктарны узуткаан». «Арабтарның аразында харылзааларны быжыглаар талазы-биле чедип алдынган депшилгеге олар күзелиниң ханганын илергейлээн болгаш «чаңгыс аай фронтуга ниити чөптүг сорулгаларны чедип алырының оруубиле моон соңгаар-даа баарынга» боттарының шиитпирлиин бадыткааннар.

Каир солуннар чедип алдынган түңнелдерни күзел ханыышкыны-биле демдеглеп, хүлээп алдынган шиитпирлерни боттандырар талазы-биле араб чазактарның мурнунда турар улуг бергелерни моон-биле кады айтып турар. «Бедик деңнелге эртилээн араб чөвүлел хуралдар араб чурттарның кады ажылдажылгазынга үндезиинни салганы, оларның чаңгыс аай туружунга үндезиинни салгалы чигзиниг чок. Ынчалза-даа хүлээп алдынган шиитпирлерни амыдралга практиктиг боттандырары чиик эвес херек болуп турар, түге дээрге ол боттанныышкын аажок хөй политика, шериг болгаш экономиктиг айтырыглар-биле холбашкан» деп, «Аль-Ахбар» солун бижээн.

ЯПОНИЯ: премьер-министр Сато Вашингтондан кадарчы шляпазы экжелген

Япон премьер-министр Сато Вашингтонга бодунуң кыска үеде аянчоруун мырыңай чоокта чаа дооскан. Вашингтонга президент Джонсон-биле ол ийи удаа ужурашкан болгаш Японияга чугула айтырыгларның дугайында үзел-бодалдарын ооң-биле солушкан. Чаа япон премьер-министр америк президент-биле чиге көржүп алгаш, мурнундагы япон премьерминистрлерге бодаарга, бодун дидим туттунуп, эң хамаарылга чок болур чоруун көргүзүп шыдаар болду бе? Дээр дугайын ооң аян-чоруунуң бүдүзүнде япон болгаш америк тайыгыбырлакчылар аажок маргыжып турган.

Бо айтырыгларга харыылааны ышкаш, Вашингтонда журналистерге Сатонуң чугаалааны болза: «бүганың кудуруу болурунуң орнунга куш оглунуң бажы болганы дээре» деп япон үлегер сөс мөңээ бодумга тааланчыгдыр. Бо сөстүң утказын мынчаар билип алза чогуур: «америк буганың» кудуруу болурунуң орнунга хамаарышпас «япон куш оглунуң» бажы болганы-ла дээре деп санап турары ол. Бодунуң хамаарышпас чоруун көргүзери-биле Сато Кыдат Улус Республикага хамаарыштыр АКШ-тың политиказын «ээлдек эвес-тир» деп айтып, Американың удурланыышкыны турзажок, Япония Кыдат-биле садыгны хөгжүдерин бодап турар деп медеглээн. А эң чугула айтыыр — КУР-биле бүрүн дипломаттыг харылзааларны тургузар дугайында айтырыгга хамаарыштыр япон чазактың бодалдары кандыгыл ынчаш? Джонсон-биле Сатонуң ужуражышкынының үезинде бо айтырыгны база чугаалажып көрген. Япония КУР-биле чүгле «албан ёзуунуң эвес харылзааларын» тударын үргүлчүлээр болдаллыг болгаш КУР-нуң дугайында айтырыгга Япония биле АКШ «боттарының аразында сырый сүмележилгелерни» чорудар дээрзин албан ёзуунуң дыңнадыында чугаалап турар. КУР-га хамаарыштыр Японияның бот-тускайлаң хөделиишкиннерин дыңнадыгын ол үүлүнге кызыгаарлыг болдурганын япон «Майнити» солун айтып турар.

Президент Джонсон-биле чугаалажыышкынынарның үезинде Японияга чугула оон өске айтырыгны — Окинава ортулуктуң дугайында айтырыгны Сато база тургускан. Окинава ортулукту аргалыг чүве болза дораан эгидип алырынга Японияның күзелин «бүрүн билип» турарын америк тала илергейлээн, ынчалза-даа бир эвес японнар ол ортулукту эгидип алыр дээр чүве болза, ону эгидип алыры дээк бүттүнмес боор дээрзин сагындырган.

Сато Токиога «хол даян» чаныр келген деп санап болбас. Президент Джонсон-биле «чугаалажыры чиик чүве-дир», «кадарчы кижиниң шляпазын меңээ белек кылдыр бээрин президентиден дилээш, ол белекти четтирген мен» деп Сато журналистерге чугаалаан.

И. КАДОМСКИЙ.

КИНО

ЯНВАРЬ 24-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Мультипликациялар 10, «Нильстиң черлик кастар-биле магаданчыг аян-чоруу» 11.30, 1.10, «Дарга» (1-ги, 2-ги сериялары) 3, 6, 9 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шуургандан куштуг» 10, 12, «Айыылдыг хар-назын» 2, 4, «Рапсодия» 6, 8 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Аътты ным ээртеп тур» 11.15, 1, 2.40, «Пирсте хөлеге» 4.40, «Булут адаанда музей», «Кижиниң салым-хуузу» 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Нахаленок» 10, «Синдбадтың 7-ги аян-чоруу» 11.15, «Шокар рейс» 1.15, «Сээң ынакшылың база-ла» 2.50, 4.40, 6.30, 8.30 шактарда.

ЯНВАРЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: Мультипликациялар 10.30, «Чагыртпастар» 12, 2, 4, 6, 8, 10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Почтальонның соктаашкыны» 9.30, 11.15, 1, «Дарга» (1-ги, 2-ги сериялары) 2.30, 5.30, 8.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Онуш» 2.40, 4.40, 6.40, «Чажыттар» 8.30 шактарда.

«ВОСТОК»: «Казактар ыглап турда» 6.30, «Аътты ным ээртеп тур» 2.30, 4.30, «Оожум Дон» (1-ги сериязы) 8.30 шактарда.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Шетинкин—Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАР: Редакторнуң 24-63, редакторнуң оралакчыларының 35-24, 25-38, партийжи амыдырал киллизиниң 23-54, харыысалгалыг секретарьның 23-35, идеология болгаш көдээ ажыл-агый киллистериниң 37-13, үлетпүр киллизиниң 22-64, чагаа, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер база совет тургузуг болгаш амыдырал киллистериниң 21-27, иштики информация киллизиниң 20-60, бухгалтерияның 31-75, корректорларның 21-47. Солун келбейн барган таварылгала 32-75 телефонче долгаар.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында Парлалга эргелелиниң типографиязы. ТС — 00037.